

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA
FOLKLORISTIKAS UN ETNOLOĢIJAS KATEDRA

ZIRGA SIMBOLIKA LATVIEŠU FOLKLORĀ

BAKALaura DARBS

Autore: **Diāna Kampara**

Studenta apliecības numurs: dk11154

Darba vadītāja: dr.habil.philol. Janīna Kursīte-Pakule

RĪGA 2016

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbs ir pētījums par zirga simboliku un funkcijām latviešu folklorā, akcentējot tautasdziesmu tekstus. Darbam ir divas nodaļas ar apakšnodaļām. Pētnieciskā darba mērķis ir latviešu folkloras materiālā rast kopējo priekšstatu par zirgu, tā lomu un nozīmi tradicionālajā sabiedrībā caur tā simboliku un raksturot to tematiskos blokos, tādā veidā nodalot tā funkcionalitāti. Pētnieciskā mērķa īstenošanai autore pastiprināti pievērsusies tautasdziesmu tekstu simbolikai. Darba gaitā secināts, ka zirga pastāvīgā klātbūtne arhaiskā cilvēka apziņā ir ne tikai cēlusi zirga statusu, padarot to par auglības un darba simbolu, bet arī pielīdzinājusi un piedēvējusi zirgu dievību pasaulei kā pastāvīgu tās elementu.

Atslēgas vārdi: zirgs, simbolika, funkcijas, zirgs un cilvēks, mediator dzīvnieks

ABSTRACT

Bachelor thesis is a research about horses' symbolism and functions in latvian folklore; laying stress on folksong texts. Thesis consists of two chapters with subsequential chapters. The aim of the thesis is to discover collective concept about horse - it's meaning and role in traditional society through it's symbolism and to characterize and describe it in topical paragraphs. To gain the aim of the thesis author emphasises attention to symbolism in text of the folksong. Thesis conclude that in peoples' archaic consciousness horse is a present symbol and animal and that it's image has elevated it's status making it a fertility symbol and also equating it with gods.

Key words: horse, symbolism, functions, horse and human, mediator-animal

SATURA RĀDĪTĀJS

Izmantotie apzīmējumi un saīsinājumi	5
Ievads	6
1. Zirga vieta un nozīme dievību pasaulē	10
1.1. Zirgs - dievību zoomorfs veidols un pavadonis	10
1.1.1. Saistība ar Ūsiņu	13
1.1.2. Saistība ar Māru/Māršavu	17
1.2. Zirgs – mediatora funkciju veicējs	18
2. Zirga polifunkcionalitāte cilvēka laiktelpā	22
2.1. Zirga loma cilvēka mūža gados	22
2.1.1. Zirgs krustībās	22
2.1.2. Zirgs kāzās	23
2.1.3. Zirgs bērēs	24
2.2. Zirga loma gadskārtu rituālos	27
2.2.1. Zirgs Jāņos	27
2.2.2. Zirgs Miķeļos, Mārtiņos un citās rudens cikla svinamās dienās	28
2.2.3. Zirgs Ziemassvētkos	31
2.3. zirga nozīme saimnieciskās dzīves kontekstā	32
Secinājumi	37
Literatūra	39
Avoti	39
Palīgliteratūra	40
Interneta resursi	42

IZMANTOTIE APZĪMĒJUMI UN SAĪSINĀJUMI

LD – Barons K., Visendorfs H. Latvju dainas. – Jelgava; Pēterburga, 1894-1915.
– 1.-6.sēj.

LLVV – Latviešu literārās valodas vārdnīca. I-VIII sēj. Rīga: Zinātne, 1972.-
1996.

LTD – Latvju tautas daiņas. Red. J.Endzelīns, sak. R.Klaustiņš. I-XII sēj. Rīga:
Literātūra, 1928.-1932.

LTM – Latviešu tautas mīklas. Izlase. Sastādījusi A.Ancelāne. Rīga: Latvijas PSR
ZA izdevniecība, 1954.

LTT - Latviešu tautas ticējumi. Sakrājis un sakārtojis P. Šmits. – Rīga: Latviešu
folkloras krātuve, 1940-1941, 1.-4.sēj.

LTTP - Latviešu pasakas un teikas. Pēc A. Lerha-Puškaiša un citiem avotiem
sakopojis un rediģējis P.Šmits. – Rīga: Valters un Rapa, 1925-1937, I-XV sēj.

LVV - Mīlenbahs K. Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis
J. Endzelīns. Rīga, Kultūras fonds, 1923.–1932.

IEVADS

Arhaiskajai pasaulei ir raksturīga cilvēka dvēseles projicēšanās dabā – cilvēka domas un idejas netiek radikāli nošķirtas no apkārtējās realitātes. Senais cilvēks sāk savu attīstību nevis kā vienaldzīgs un neieinteresēts skatītājs, kas nonāk konfrontācijā ar svešu un naidīgu pasauli, par kuru pēc tam izgudro dažādus mītus, bet gan cilvēka pašapzināšanās un dvēsele veidojas no kāda daudz plašāka realitātes slāņa – pasaules dvēseles.¹ Senais cilvēks izjūt dabu kā nedalāmu un nepārtrauktu veselumu, kurā nepastāv atšķirības starp parādībām un to sfērām, ir pārliecināts, ka visur – gaisā, ūdeņos, priekšmetos un parādībās pastāv viena un tā pati realitāte, kas ir reizē materiāla un garīga. Viņš vēlas iekļauties pasaules ritmā, ieprojectēt savu dvēseli kopējā pasaules dvēselē, tā iegūstot patvērumu un aizsardzību. Arī sakrālā sfēra netiek uztverta kā īpašs, ar realitāti nesaistīts fenomens. Sakrālais manifestējas realitātē – pieņem parastā un pazīstamā izskatu.² Mīts tiek apcerēts kā sakrāls stāsts un tātad kā notikums, kurš patiešām ir noticis, jo tam vienmēr ir sakars ar noteiktām realitātēm.³

Savukārt jau mūsdienās rietumu civilizācijas pārstāvis izjūt zināmu apjukumu dažu sakrālā izpausmju formu priekšā: viņam ir grūti pieļaut, ka kāds atklāj sakrālā izpausmi akmeņos vai kokos. Taču runa nav vis par akmens vai koka pašu par sevi pielūgšanu. Svētos akmeņus vai svētos kokus pielūdz tieši tāpēc, ka tie atspoguļo hierofanijas, t.i., parāda jau kaut ko pavisam citu, nekā vienkārši akmeni vai koku, proti – sakrālo.⁴

Kā pie daudzām tautām, tā arī pie seniem latviešiem nav trūcis ne pareizu pamācību par godīgu un tikumīgu dzīvi, ne arī labu novērojumu par dabas parādībām. Pirmatnīgais cilvēks ticēja dažādiem māņiem un burvībām, piemēram, dabas spēku mistiskai varai, ar ko stāv sakarā analogijas burvība, negrozāmam liktenim un cilts pirmsenčiem jeb radītājiem.⁵ Latviešu tautai dzīvnieki ir bieži sastopami šādu un vēl citu veida mītu reprezentanti.

Kumeļa un cilvēka pazīšanās laiks ir apmēram 5000 gadu. Zirga piesaiste cilvēkam sākotnēji ir bijusi tikai praktiska rakstura, taču tā kļuvusi tik spēcīga, un cilvēka atkarība no zirga pāraugusi no palīga draugā, ka tam cilvēks atvēlējis arvien nozīmīgāku lomu savā dzīvē. Šajā ilgajā laika posmā zirga un cilvēka attiecības gandrīz vai var saukt par

¹ Jungs K.G. Dvēseles pasaule. Rīga: Spektrs, 1994. 68.lpp.

² Eliade M. Sakrālais un profānais. Rīga: Minerva, 1996. 11.lpp.

³ Eliade M. Mīta aspekti. Rīga: Minerva, 1999. 12.lpp.

⁴ Mirča Eliade. Sakrālais un profānais. Rīga: Minerva, 1996. 20.lpp.

⁵ Šmits P. Latviešu mitoloģija. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 4.lpp.

simbiozām, un var droši apgalvot, ka zirgs ir vienīgais zīdītājs, pēc kura ienākšanas cilvēka dzīvē tā ir ne tikai krasi mainījusies, bet arī ļāvusi pārlēkt neizmērojamu soli cilvēces attīstībā⁶.

Viens no iemesliem, kādēļ bakalaura darba izvēlēts apskatīt tieši zirgu, ir tā parādīšanās tik daudzu tautu folklorā un mitoloģijā. Zirgs latviešu folklorā ir diezgan plaši pētīts temats, jo tā plašā izplatība un sastopamība nav tikai latviešu vai baltu folklorai raksturīgi, bet gan visas Eiropas un Āzijas mitoloģijā sastopams elements, tomēr vairāk līdzšinējos pētījumos ir akcentēts kāds ar zirga atspoguļojumu folklorā saistīts aspekts (piemēram, zirga spalvas krāsu aplūkojums), plašāka un visaptveroša pētījuma latviešu folklorā trūkst.

Pirms zirga lomu izpētes nozīmīgi atzīmēt zirga vārdu daudzveidību latviešu valodā. Talkā ņemtas leksēmas no Mīlenbaha – Endzelīna latviešu valodas vārdnīcas⁷ ar papildinājumiem⁸. Par zirga spalvas krāsu bijuši vairāki pētījumi, tajā skaitā Ineses Tones *Zirgu pase*, kurā apkopoti 480 zirga krāsu īpašību raksturojoši vārdi. Vēl jāpiemin Par zirgu no valodniecības viedokļa pavisam nesen rakstījusi Agnese Šonmane bakalaura darbā *Zirgu vārdu izvēles kultūrvēsturiskā motivācija*⁹, kura ietvaros sakopoti 600 mūsdienu zirgu vārdi.

Pētījums parāda un analizē senos priekšstatus par zirgu, ko atklāj latviešu tautasdziesmas. Bakalaura darbs sniedz konspektīvu pārskatu par zirga tēla tematisko un funkcionālo atspoguļojumu folklorā.

Kā jau folkloristikas un mitoloģijas nozarē pierasts, arī šis pētījums nav izņēmums: autore saskārās ar grūtībām atdalīt internacionālos no latviešu folkloras unikālajiem sižetiem, uzdevumu apgrūtināja fakts, ka zirgs ir Eiropas un Āzijas kultūrās plaši pazīstams un arhaisks tēls un teksti, kuros tas figurē, bieži vien ir seni un neviennozīmīgi skaidrojami. Tāpat grūtības sagādāja apjomīgais apskatāmā materiāla apjoms.

Darba analizē izmantotas galvenokārt tautasdziesmas, kas ļoti plaši un bagātīgi atspoguļo zirga tēlu, taču bez tām arī ticējumi, izcelšanās teikas, mīklas un dažas pasakas, lai uzskatāmāk attēlotu zirgu no dažādiem skatupunktiem. Kā avoti tika izmantoti latviešu

⁶ <http://www.equineheritageinstitute.org/shaping-civilizations-the-role-of-the-horse-in-human-societies/> (skatīts 11.01.2016.)

⁷ Mīlenbahs K., Endzelīns J. Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Izglītības ministrija. 1929.-1932.

⁸ Endzelīns J., Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai. – Rīga: Kultūras fonds, 1934.-1938. un 1946.

⁹ Šonmane A., *Zirgu vārdu izvēles kultūrvēsturiskā motivācija*. Bakalaura darbs. Rīga: LU, 2014.

folkloras tekstu krājumi un publicējumi dažādu gadu tekstu krājumos, kas precīzāk norādīts atsaucēs un izmantoto avotu sarakstā.

Apskatot plašo folkloras tekstu daudzumu un dažādos žanus, jānorāda, ka bakalaura darbā citēto tekstu daudzums ir krietni mazāks, nekā apskatīto un analizēto. Akcentēti žanri, kuros visspilgtāk atklājas zirga simbolika attiecīgajā tematiskajā blokā.

Pētnieciskais **mērķis** ir latviešu folkloras materiālā rast kopējo priekšstatu par zirgu, tā lomu un nozīmi tradicionālajā sabiedrībā caur tā simboliku un raksturot to tematiskos blokos, tādā veidā nodalot tā funkcionalitāti. Pētnieciskā mērķa īstenošanai autore pastiprināti pievērsusies tautasdziesmu tekstu simbolikai.

Darba **uzdevumus** veido folkloras tekstu galvenokārt tautasdziesmu atlase, kuras apraksta un iesaista zirga tēlu, materiālu apkopošana, tekstu sagrupēšana pēc to funkcionalitātes un simbolikas, zirga mītisko, maģisko u.c. funkciju sistematizēšana, zirga tēla un simbolikas atainošana darbā.

Pētnieciskajā darbībā tiek izmantota aprakstošā (deskriptīvā), zinātniski analītiskā, strukturālā un kontekstuālā pieeja.

Darbs strukturēts divās plašās pamatnodaļās, kurām pakārtotas izvērstas apakšnodaļas. Pirmajā nodaļā atainota zirga pozīcija un mijiedarbība dievību pasaulē. Nodaļā ir divas apakšnodaļas, kur vienā zirgs parādīts kā dievību pavadonis, savukārt otra apakšnodaļa atklāj zirga kā mediatordzīvnieka pozīciju. Savukārt otrajā nodaļā zirga funkcijas un simbolika strukturēta saskaņā ar antropocentrisko skatījumu – atainots, kur zirga simbolika parādās tautasdziesmās cilvēka mūža godos, gadskārtās un saimnieciskās dzīves kontekstā.

Bakalaura darbs strukturēts saskaņā ar uzskatu, ka folklorā ir cilvēka antropocentriskā skatījuma projekcija, tādēļ nodaļu, īpaši otrās nodaļas, sakārtojums analizē zirga pozīciju pakārtotu cilvēka laiktelpai.

Pētījuma teorētisko bāzi galvenokārt veido Latvijas folkloristikas literatūrā paustās teorētiskās atziņas (P.Šmita, K.Strauberga, K.Zalta, J.Kursītes, H.Biezā u.c.). Arī mitologi un folkloristi ārpus Latvijas teritorijas plaši pētījuši zirga tēlu¹⁰.

Viens no plašākajiem aprakstiem tautasdziesmu ietvarā par zirgu gan no folkloras, gan no vēstures viedokļa ir 1928.g. *Latvju Daiņu* izdevumā esošais Kārļa Zalta raksts *Kumeliņš tautas dziesmās*¹¹. Savukārt, 20.gs. jau folkloras krātuves ietvaros iznākušajās

¹⁰ Kā piemēru var minēt: Kelekna P. The horse in human history. New York: Cambridge University Press, 2009.

¹¹ Zalts K. Kumeliņš tautas dziesmās. // Latvju tautas daiņas. II. – Rīga: Literatūra, 1928, 457.-538. lpp.

klasiskā filologa un folklorista Kārļa Strauberga tautas tradīciju pētniecības grāmatās¹² zirgs parādās fragmentāri un tiek apskatīts kontekstā ar attiecīgo folkloras žanru. Blakus rakstiem par zivi¹³ un kukaiņiem¹⁴, zirgs ir fragmentāri apskatīts arī vairākos Janīnas Kursītes pētījumos par mītisko, simbolisko un mitoloģisko latviešu folklorā.

Atzīmējami ir reliģiju pētnieka Haralda Biezā izdevumi. Ar zirgu visvairāk saistītais ir *Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā*¹⁵, kurā seno latviešu reliģiskajās tradīcijās un vēstures avotos gaismas dievs apliecināts ar Ūsiņa vārdu, taču arī citos H.Biezā mitoloģijas darbos ir atsauces uz zirga simboliku un sasaisti ar baltu un latviešu dievībām.

Savukārt Valda Rūsiņa promocijas darbā¹⁶ zirga simbolisms tiek skarts saistībā ar dieva dēlu dualitāti un tiek aprakstīts arī vietumis esošais zirga ambivalentums. Tēmas līdzšinējās izpētes vēsturē mūsdienu laukā noteikti jāpiemin arī Jolantas Staugas veiktais promocijas darbs par dzīvniekiem latviešu folklorā mītiski maģiskajā skatījumā¹⁷. Pētījums ir pirmais visaptverošais materiāls par biežāk sastopamajiem dzīvniekiem latviešu folklorā, kurā strukturēti klasificētas dzīvnieku funkcijas un to simbolika antropocentriskajā skatījumā. Būtiskākais šī promocijas darba pienesums pretstatā iepriekš veiktajiem pētījumiem ir mūsdienu situācijas apskats dzīvnieku izpētē latviešu folkloristikā.

Pētījumu iespējams paplašināt, izvēršot ar zirgu saistīto pasaku un teiku plašāku analīzi. Tā pat arī darbā netiek analizēti citi folkloras žanri – anekdotes, pasakas, rotaļas (kurās nereti atainojas mītiski un simboliski uzskati). Šo un citu materiālu analīze sniegtu plašāku ieskatu zirga simbolikā.

¹² Straubergs K. Latviešu tautas paražas. Rīga: Latvju Grāmata, 1944; Latviešu buramie vārdi. Rīga: Folkloras krātuves izdevums, 1939.-1941; Tautas dziesmas. Rīga: Folkloras krātuves izdevums, 1936.-1939.

¹³ Kursīte J. Zivs latviešu folklorā // Karogs. 1994.05.01.

¹⁴ Kursīte J. Kukaiņu simbolika latviešu folklorā // Karogs. 1994.07.01.

¹⁵ Biezais H. Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā. Rīga: Minerva, 1994.

¹⁶ Rūsiņš V. Dualitāte seno latviešu reliģiskajos priekšstatos. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai folkloristikas zinātnes nozarē latviešu mitoloģijas apakšnozarē. – Rīga: LU, 2007.

¹⁷ Stauga J. Dzīvnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem). Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai folkloristikas zinātnes nozarē latviešu folkloristikas apakšnozarē. Rīga: LU, 2011.

1. ZIRGA VIETA UN NOZĪME DIEVĪBU PASAULĒ

1.1. Zirgs - dievību zoomorfs veidols un pavadonis

Latviešu mitoloģiju, kas veidojusies kā zemes kopēju pasaules izpratnē sakņotu priekšstatu sistēma, mēs iepazīstam tās tradīciju interpretācijā no folkloras, galvenokārt – tautasdziesmām¹⁸. Latvietis zirgam atvēlējis ļoti nozīmīgu lomu, nostādīdams to vienā rindā ar dievībām un debesu spīdekļiem.

Vai, Jānīti, Dieva dēls,

Tavu augstu kumeliņu!

Gana augsti mežu gali,

Vēl cepure pāri stāv.

LD 32904

Zirgs ir tipisks visu latviešu debesu dievu atribūts¹⁹, tādēļ būtu nozīmīgi raksturot īpatnējās iezīmes katras dievības un zirga attiecībās.

Gandrīz visas personificētās svētku, atzīmējamo dienu un mitoloģiskās dievības jāļ ar zirgu. Vairums folkloras simbolu ir divdabīgi²⁰, taču zirgs atzīstams kā viens no dzīvniekiem, kura eksistence un līdzdalība raksturota kā pozitīvā, auglības simbols. Tādēļ arī secināms, lai gan saistīts tikai ar zemi, kosmiskajā kokā zirgs stingrāk iezīmējis savu vietu augšdaļā, tikai vietumis parādoties ar velnu un htonisko pasauli saistītos tekstos.

Zīmīgi, ka latviešu un lietuviešu kosmoloģiskajās tautasdziesmās astrālo simbolu apzīmējumos konsekventi lieto vārdu „kumeliņš”, kuram nav dzimumu diferencējošas nozīmes. Šī iezīme ieskicē zirga ambivalentumu, kas nav plaši izplatīta pazīme zirga tēlā. Plašāk par to Valda Rūsiņa promocijas darbā *Dualitāte seno latviešu reliģiskajos priekšstatos*.²¹

Ūsiņš (kam turpmāk velīta apakšnodaļa) nav vienīgais pieguļā jāļējs, to citreiz aizstāj Pērkons. Pērkonu zirgi ir melni, svina, labi baroti.

Pērkonami melni zirgi,

Ar akmeni nobaroti,

¹⁸ Kokare E. Latviešu galvenie mitoloģiskie tēli folkloras atveidē. Rīga: Mācību apgāds NT. 1999.

¹⁹ Biezais H. Seno latviešu debesu dievu ģimene. Rīga: Minerva, 1998. 72.lpp; ko vēl plašāk izvērs Mirče Eliade *Reliģisko ideju vēsturē* III apgalvojot, ka visas baltu dievības esot saistītas ar zirgiem.

²⁰ J.Kursīte. Latviešu folkloras mītu spoguļi. Rīga: Zinātne 1996. 410.lpp.

²¹ Rūsiņš V. Dualitāte seno latviešu reliģiskajos priekšstatos. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai folkloristikas nozarē mitoloģijas apakšnozarē. Rīga: LU, 2006.

Dzer sudraba ūdentiņu

Tēraudiņa silitē.

LD 33705

Mēness, lai gan neviennozīmīgs, tomēr nav izņēmums, runājot par tā kumeliņiem.

Kas to teica, tas meloja,

Ka Mēnesis bez kumeļa:

Rīta zvaigzne, vakar' zvaigzne,

Tie mēneša kumeliņi.

LTD 1589

Pastāv viedokļi, ka Mēness ir latviešu kara dievs, par ko liecina dažas dainas. Savukārt Saules kumeliņi visbiežāk ir dzelteni (LD 33914).

Kur tecēsi, Mēnestiņi,

Ar to zvaigžņu pudurīti?

- Karā eimu, karā teku

Jaunu puišu palīgā.

LTD 1597

Līdzīgi kā Pērkons, arī Jānis atnāk ar melniem vēršiem, melniem zirgiem. Vienādās

darbības un identiskie mītiskie motīvi un darbības liecina par šo dievību integrācijas procesu.

Debess dievu saistība ar zirgiem ir ļoti sena indoeiropiešu tautu tradīcija, un latvieši šajā ziņā nav nekāds izņēmums.²² Debesu Dieva saistījums ar kalnu, ar zirgiem un dažādām darbībām kopā ar debesu spīdekļiem.

Rāmi, rāmi Dieviņš brauca

No kalniņa lejiņā;

Niedres tiltis līgojās,

Zviedz Dieviņa kumeliņi.

LD 33689

Kam tie zirgi, kam tie rati

Pie Dieviņa namdurēm?

Dieva zirgi, Dieva rati,

Gaid' Saulīti iesēdam.

LD 33799

Dievs parasti jāj augšā vai jāj lejā no debesu kalna (LD 33682, LD33684).

Vairākas teikas un pasakas vēstī, ka reiz Dievs ar Velnu bijuši lopkopji vai zemkopji, kas dzīvojuši un strādājuši blakus viens otram²³. Motīvi par to, ka Velnam ir izkopts un tas veiklāks pļāvējs par Dievu, saistāmi ar ļoti seno mītisko priekšstatu par

²² Biezais H. Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā. Rīga: Minerva, 1994. 240.lpp.

²³ Latviešu tautas teikas. Izcelšanās teikas. Sast. Ancelāne A. Rīga: Zinātne, 1991. 383.lpp.

Velna sakaru ar mājlopiem, respektīvi, par Velnu kā lopkopības aizgādni. Velna kā lopu patrona personificējums savukārt cilmiski tuvs priekšstatam par pazemi kā ganībām un pļavām.²⁴ Pēdējais ir sens indoeiropiešu tautu ticējums, kas, pēc zinātnieku V.Ivanova un V.Toporova izteikumiem, vēl labi saglabājies arhaiskajā baltu mitoloģijā – Velns ir iemiesojies īpašā lopu dievā Velesā, kam savukārt saistība arī ar mirušo cilvēku valsti pazemē.²⁵

Latviešu folkloras mantojumā ir ļoti daudz pasaku un teiku, tajā skaitā arī daudz analizējama materiāla par zirgu. Tādēļ autore izvēlas to pastiprināti neanalizēt šī pētījuma ietvaros, bet gan aicina šo jautājumu izvērst atsevišķā darbā.

Dainās zirgi pavisam skaidri iezīmējas kā Dieva dēlu atribūti:

Divi bēri kumeliņi

Uz akmeņa auzas ēda:

Dieva dēla kumeliņi,

Saules meitas precinieka.

LD 33769

Plašāku nozīmi skaidro dievību pavadoņu – zirgu – krāsa, Dieva zirgi visbiežāk ir sirmi (LD 33694, LTD 1780) un to simboliskā nozīme saistāma ar tumsas un gaismas pārejas brīdi. Bez sirmiēm vēl dieva kumeliņi mēdz būt ābolaini (LD 32931), bēri (LD 33681), pelēki (LD 54648), dzeltenī (LD 54652), sudraboti (LD 54644), dulumbēri (LD 54683), sirma sudraba lāsītēm (LD 33694), raibi (LD 54757), spangaini (LD 32931). Dainās pieminēti arī melni zirgi (LD 33647, LD 33690), taču, kā norāda Haralds Biezais, šajās tautasdziesmās iespējama vai nu falsificēšana vai aiz melnajiem suņiem domāti vilki.²⁶ Atsevišķa tautasdziesma, kam H. Biezais velta uzmanību, ir sastopama 46 variantos.

Melni vērsi, balti ragi,

Daugavā niedres ēda;

Tie nebij melni vērsi,

Tie bij Dieva kumeliņi.

LD 33862

²⁴ Drīzule R. Dieva un Velna mitoloģiskie personificējumi latviešu folklorā. // Pasaules skatījuma poētiskā atveide folklorā. Rīga: Zinātne 1988. 84.lpp.

²⁵ Иванов В. В., Топоров В.Н. Исследования в области славянских древностей. Москва: Наука, 1974. 66.-67.lpp.

²⁶ Biezais H. Dieva tēls latviešu tautas reliģijā. Rīga: Zinātne, 2008. 73.-74.lpp.

Par šo tautasdziesmu domas dalās: (1) vai nu tie ir kāda debesu parādība, (2) vai arī pa jūru peldošs kuģis, laiva. Dieva zirgu skaits ir dažāds, taču no tekstiem nav izlasāms, ka atšķirīgajam skaitam būtu kāda īpaša nozīme.

Dievs parasti jāj uz zirga, nereti arī brauc kamanās un ratos. Citreiz kumeliņam ir zvaigžņu deķis mugurā (LD 17833, LD 33655).

Noteikti jāpiemin arī debesu dievu kāzu dziesmu cikls. Šajās mītiskajās dziesmās neviena darbība netiek saukta tieši, bet gan caur mīklām un simboliem. Debesu ķermeņu precību dziesmās izmantotie tabu vārdi pasargā nosaukto no ļauniem gariem, noskaušanas un ļauna pāridarīšanas.

1.1.1. Saistība ar Ūsiņu

Ūsiņš vēl joprojām tiek uzskatīta kā daudzšķautņaina dievība, jo pastāv vairāki uzskati, kāda ir tā vārda etimoloģija un kādas funkcijas tas pilda. Vispirms Ūsiņu 17.gs. piemin katoļu priesteri, Lange savā vārdnīcā tulko Ūsiņu par Jurgī, Stenders runā par kādu bišu dievu Ūsiņu, kuru viņš atvasina no ūzām, Treilands raksta Ūsiņa vietā Ūziņu, P.Tortus arī patiešām grib šķirt zirgu dievu Ūsiņu un bišu dievu Ūziņu. Savukārt, Pēteris Šmits *Latviešu mītoloģijā* norāda uz daudzajām nepatiesajām un izdomātajām tautasdziesmām par Ūsiņu.²⁷

Šos dažādos uzskatus sakopo un papildina Haralds Biezais, savā grāmatā izvirzot un apstiprinot hipotēzi, ka Ūsiņš ir seno latviešu gaismas Dievs²⁸.

Noteikti jāpiemin, ka atsevišķās dziesmās Ūsiņa vietā sinkrētisma rezultātā ir stājies Svētais Juris jeb Jurgģis, liecinot par šo abu dievību saplūšanu kristietības ietekmē. Tautasdziesmu variantos Ūsiņš vēl dēvēts par jau minēto Jurgģi (LD 30057), Miķēli (LD 14087), Mārtiņu (LD 30060), auziņu baltskarīti (LD 30053), sauli (LD 30084 un 30097), Dieviņu jeb vecu vīru (30062) u.c. Sloka (LD 30065), strazds (LD 30069, LD 30071, LD 2534), cīrulis (LD30088) un cielava (LD 29678) dažreiz minēti kā Ūsiņa palīgi pieguļā zirgu sargāšanā. Dažas no Ūsiņa funkcijām: lopu patrons, gaismas dievība, bišu dievs, mājas dievs u.c.

²⁷ Šmits P. *Latviešu mitoloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 43.-44.lpp.

²⁸ Biezais H. *Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā*. Rīga: Minerva, 1994, 239.lpp (par Ūsiņa apzīmējumu un ceļu pie tā) *Diferencētie un vairāk specifiscētie uzskati, ka Ūsiņš ir saules dievs, pavasara dievs vai personificēts pavasaris, prasa metodiski pierādīt tādas šo dievu pazīmes, ko avoti nedod. Turpretī termins „gaismas dievs” vai „gaismas dievība” ir plašāks. Tas ļauj atkarībā no situācijas uzsvērt te vienu, te otru vilcienu šī dieva būtībā un funkcijās. Tas ir iemesls, kādēļ es šai darbā esmu apstājies pie tāda nosaukuma.*

Visbiežāk zirga tēlā iemiesojas Ūsiņš. Arī visplašāk apliecinātā un nozīmīgākā iezīme Ūsiņa būtībā ir viņa ciešā saistība ar zirgiem.

Ūsiņš jāja pieguļā

Ar deviņi kumeliņi.

Es tev lūdzu, Ūsiņ brāl,

Dod man pāri ceļa zirgu.

LD 30082

Ūsiņš ir ne tikai zirgu devējs vai to aizgādānis, bet arī rūpējas par to labklājību. Variantos, kuros jājējs ir bruņots vīrs, saskatāma svētā Jurģa ietekme. Akmens kumeļš saistās ar metaforisku pasaules ainu, kurā tas atveido ļoti senu indoeiropiešiem kopīgu priekšstatu par akmens debesīm: ²⁹ „Ūsiņa jātais akmens zirgs gan ir groteskā pretrunā ar dzīves īstenību, bet ne ar reliģisko pasaules uzskatu. Tieši otrādi, šī pretruna palīdz noteikt Ūsiņa īsto vietu debesu dievību vidū.” ³⁰

Ūsiņa dienā pirmo reizi gadā zirgus laiž pieguļā. Šajā dienā aktivizējas Ūsiņa – zirgu patrona darbība. Tam ziedo, lai nodrošinātu tā labvēlību un palīdzību. Pieguļnieki nodod zirgus Ūsiņa aizgādībā uz vasaru.

Ūsiņam gaili kavu

Deviņiem cekuliem,

Lai aug man govīs, vēršī

Deviņām kārtiņām.

LD 30060

Jāņu nakti, bāleliņi,

Nejājiet pieguļā:

Meža māte suņus sauca,

Rīdīs jūsu kumeliņus.

LD 32508

Tumša nakte, zaļa zāle

Laukā laižu kumeliņu;

Nu Ūsiņ, tava vaļa,

Nu tavā rociņā.

LD 30201

Ūsiņam mēdz ziedot arī olas, kuras acīmredzami norāda uz pielabināšanos garam un cerību un auglības veicināšanu. Pavasarī, Ūsiņu/Jurģu rituālos, pirmo reizi vedot zirgus pieguļā, gatavo olu virumu – pantāgu, no kura kausiņu ielej zemē izraktā dobtītē, tas ir ziedošanas Ūsiņam.³¹ Latviešu tautas ticējumos pirmo reizi zirgus laižot pieguļā olas

²⁹ Kokare E. Latviešu galvenie mitoloģiskie tēli folkloras atveidē. Rīga: Mācību apgāds NT, 1999. 166.lpp.

³⁰ Biezais H. Gaismas dievs seno latviešu reliģijā. Rīga: Minerva, 1994. 169.-170.lpp.

³¹ Šmits P. Latviešu pasakas un teikas. XIII sēj. Rīga: Valters un Rapa. 1925.-1937. 323. lpp.

vāra, „lai zirgi brangi noēdas” (LTT 23539), lai tie „apaļi stāv kā olas” (LTT 23538). Olas saplīšana varēja nozīmēt kāda zirga slimību (LTT 23536).

Atlikušajā vakarā tiek dziedātas dziesmas pie ugunsкура, kur turpina daudzinať Ūsiņu, dzied, dejo, rotaļājas, ēd, dzer, vārdu sakot, piekopj auglību veicinošus rituālus. Taču Ūsiņi neaprobežojas ar zirgiem vien, visa priecāšanās un ziedošana ir arī vēlējums par visas siltās sezonas auglību. Ar zirgu priekšgalā iesākas lauku darbi un saules atgriešanās. Bērtis šeit simbolizē sākumu un ražību, arī tādēļ, ka pats būs viskrietnākais palīgs pēdējās iegūšanā. Arī kumeļi, sava patrona tuvumu juzdami, uzņem ašāku gaitu.

*Pats Dieviņis man iedeva
Sav' jājamu kumeliņu.
Caur segliem saule lēca,
Caur iemauktu mēnesniņis,
Pavadiņas galiņā,
Tur lec rīta auseklitis.*

LD 30064

Bieži vien Ūsiņš (arī Jānis, Mārtiņš) jāļ ar sirmu zirgu, kas simbolizē laika maiņu. Dainu tekstos³² ir konstatējama skaidri izteikta Ūsiņa un Mārtiņa tēlu identificēšana, daudzu dainu teksti satura ziņā ir pilnīgi vienādi un pat burtiski saskan; tikai tajos Ūsiņa vārds ir aizstāts ar Mārtiņa vārdu. Blakus Ūsiņam kā zirgu patrons reizēm pieminētais Mārtiņš, kas, ir jaunāku laiku sacerējums, jo tā saknes meklējamas franču folklorā.³³ Taču, neskatoties uz to, folkloras vienības liecina par gaiļa kaušanu un tā ēšanu zirgu stallī par godu saviem palīgiem Mārtiņos līdzīgi kā Ūsiņa dienā. Mārtiņos arī iet budēļos un čigāni sola mainīt zirgus. Ūsiņš latviešu reliģiskajos priekšstatos ir traktējams kā gaismas dievs vai dievība, tāpēc svarīgs ir fakts, ka Mārtiņš, kas iezīmē ziemas sākumu – tumšā gada posma iestāšanos, latviešu folkloras tekstos netiek nostādīts Ūsiņam opozīcijā:

*Ūsiņš nāk, Ūsiņš nāk,
Mārtiņš nāk vēl labāk:
Ūsiņš nāk zaļu lauku,
Mārtiņš rudzu apcirknīti.*

LTdz 17387

³² Lai gan ne visā Latvijas teritorijā – teksti par Ūsiņu zirgu patronu nāk pārsvarā no Vidzemes augstienes un Igaunijas pierobežas.

³³ Baltakmens R. Latvietis un viņa zirgs. Rīga: Valters un Rapa, 2000. 310.lpp.

Abi divi tiek saukti par labajiem vīriem.

Ei, Ūsiņ, labais vīrs,

Jāj ar mani pieguļā;

Es guntiņas kūrejiņš,

Tu kumeļu ganitajs.

LD 30054

Ei, Mārtiņ, labais vīrs,

Baro manus kumeliņus,

Sukadams, barodams

Sēsties siles galiņā.

LD 30209

Viena no būtiskākajām Ūsiņu un Mārtiņu vienošajām paralēlēm ir gaiļa upuris, kuru abiem veltī ar vienādu motivāciju – lai būtu labi zirgi. To aprakstošie dainu teksti Ūsiņam un Mārtiņam ir identiski:

Mārtiņam gaili kavu

Deviņiem cekuliem,

Lai tek mans kumeliņš

Deviņiem celiņiem.

LD 30216

Ūsiņam gaili kāvu

Deviņiem cekuliem,

Lai tek mans kumeliņš

Deviņiem celiņiem.

LD 30216-1

Tomēr nianse, kas tekstos norāda uz upurēšanas atšķirīgajiem apstākļiem, liecina par upurējamo dzīvnieku veltīšanu dievībām, kuras reprezentē dažādus esamības aspektus. Ūsiņos upurē gaili agri no rīta, bet Mārtiņos – vakarā:

Jurģa dienā, rītā agri priekš saules, jājem taisni no laktas gailis, jānokauj, un asinis jāielaiž kādā traukā. Ar šo trauku jāapiet trīs reizes ap visu māju pret sauli (LTT 12136);

Priekš kādiem desmit gadiem Mārtiņu vakaru tā svētīja. Saimnieks ņēma gaili, nonesa uz zirgu stalli, piestājās pie viena zirga un apcēla gaili zirgam visapkārt riņķī pret sauli, nevis pa saulei. Kad tas bija izdarīts pie visiem zirgiem, kas tai stallī atradās, tad saimnieks nokāva gaili (LTT 19479).

Turklāt, kaut arī ir vērojama paralelitāte Ūsiņa un Mārtiņa tēlu atspoguļojumā folkloras tekstos (skat. nodaļu 2.2), atsevišķas nianse parāda, ka tie pieder katrs savai pasaulei:

Atnāca Ūsiņš,

Atritināja,

Uzkāra mēteli

Vārtu stabā.

LTdz 14569

Mārtiņš atrībināja

Aizrībināja

Pakāra mēteli

Zobina galā.

LD 3022

Līdzīga paralelitāte un funkciju pārklāšanās pastāv starp Ūsiņu un Dieviņu. Abi sastopami pieguļā, abi jāļ vai brauc, tāpat kā Saule, Mēness, Dieva dēli pār kalnu, kas

mitoloģiskajās dziesmās simbolizē debesis. Līdzīgi arī Saule brauc Ūsiņa vadītos ratos (LD 29729).

1.1.2. Saistība ar Māru/Māršavu

Lai gan zirgs ir gan vīrišķu dievību, gan vīru pārziņā realitātē, fragmentāri tas parādās arī pie citām dievībām. Par zirgu aizgādniecību rūpējas ne tikai Ūsiņš vai Mārtiņš, bet vietumis arī retāk pieminētā Māršava, kopumā minēta aptuveni četrdesmit tautasdziesmās. Māršava latviešu folklorā funkcionē gan kā Māras pavārds, gan kā atvasinājums no Māras – gars, kura pārziņā šaurāka darbības sfēra – aizgādniecība par govīm un pienu. Te veidojas zināma paralēle ar Māru kā govju un Dievu kā zirgu patronu (LD 29176). Atšķirība varbūt tikai tajā apstākļi, ka Mārai un Dievam tā ne tuvu nav vienīgā vai galvenā funkcija, turpretī Māršavai un Ūsiņam, Mārtiņam – galvenā vai viena no galvenajām.³⁴ Māršava/Māršala, līdzīgi Mārai visbiežāk rādās zoomorfiskā veidolā (kā melna vabole, čūska, govys, balta/melna vista), kā arī dadžu krūms vai liepa,³⁵ un tai piemīt htonisko dievību iezīme, ko var noteikt pēc tās atrašanās vietas – kūtī zem siles vai pagrīdē.

Jauni puīši nezināja,

Kur guļ zirgu māmuliņa:

Vidū staļļa apakš grīdas,

Raibos zīda deķīšos.

LD 32499

Bieži vien Māršavai tiek pievienots vārds „govju Māršava” (LD 7078, LD 32449-7, LD 32446), kas precīzāk izskaidro tās rūpalu. Pirmajā mirklī var šķist viennozīmīgi, ka vairumā tautasdziesmu par Māršavu tās aizgādnībā ir govys, un tā ir sievišķais mājas gars, turpretī dažās tdz. uzrodas termini „zirgu māte”, kaut gan zināms, ka zirgu aizgādnis ir vīrišķā pavasara dievība Ūsiņš. Analogija jāmeklē puīšu un meitu *sadalītajās lauku sētas darba zonās*. Puīši atbild par stalli, to tīra, tāpat kopj kumeliņus tajā, savukārt meitām uzticēta kūts, kurā attiecīgi apkopj govys, arī citus lopus. Taču dažkārt arī meitas prot labi jāt, gana lopus, jā pieguļā – veic tipiskus vīrieša uzdevumus. Robežas ir skaidri iezīmētas, bet ir pārkāpjamas, tā kā realitātē, tāpat arī garu un dievību pasaulē. Tādējādi

³⁴ Kursīte J. Latviešu folklorā mītu spoguļi. Rīga: Zinātne, 1996. 303.lpp.

³⁵ turpat 326.lpp.

Māršava reizēm iegūst zirgu mātes vārdu. Veiksmīgāk to izskaidro Elza Kokare: „Funkcijas ziņā Ūsiņš, tāpat kā Māra un Māršava, iesaistīts senā lopkopja darba ritumā: sukā un baro zirgus, jāņ pieguļā, uzņemdamies grūtāko uzdevumu, dalās savā bagātībā ar to, kas viņu godina.”³⁶

Netipiski, bet reizēm arī Māra parādās zoomorfizētā zirga tēlā.

Ceturtdienai izejot un piektdienai nākot, esot laimesmāte radījusies, ko sauc mīļa Māre. Viņa esot dažreiz staigājusi, brēkdama kā govs, zirgs, aita, kaza jeb cūka. Kur viņu uzņēmuši, tur lopiem gājis labi. LTT 16335

Kā norāda J.Kursīte, tas gan neliecina, ka Māra kļuvusi par zirgu patronu, bet gan nosauktās radības folkloristiskajā apziņā veido kādu kopību, kas galu galā saista tās ar Māras/Māršavas kreatīvo spēku³⁷. Šādas epizodiskas parādības liecina vairāk par Māras un Māršavas vispārējām funkcijām – gādāt par lopu dzīvelīgumu, ražības vairošanu un tās stimulēšanu. Savukārt dabā dzīvnieki ir savstarpēji saistīti, tādēļ Māras parādīšanās netipisku dzīvnieku veidolā ir folklorai raksturīgā simbolu valodā pausts nosaukto lopu, kukaiņu, rāpuļu sakars ar māti un Lielo pirmmāti - dzīvības devēju.

Kopsavelkot izklāstīto jāsaprot, ka zirgs latviešu folklorā var parādīties gan saistībā ar debesu dievībām kā dieva dēlu un gaismas dieva Ūsiņa neatņemami pavadoņi, gan saistībā ar htoniskajām dievībām Māru, Māršavu un to auglības un ražības funkciju.

1.2. Zirgs – mediatora funkciju veicējs

Senā cilvēka pasaules uztverē kā viens no pirmajiem pretstatījumiem izveidojās zemes un debesu pretstatījums. Pakāpeniskas asociāciju virknēšanas gaitā zeme savukārt tika uzlūkota par augšējo attiecībā pret pazemi vai ūdens pasauli. Līdz ar to cilvēka priekšstats radās pasaules telpas trejdaļjums – debesis, zeme un pazeme. Latviešiem, tāpat kā daudzām citām tautām, Visuma izpratnē pazīstams pasaules telpas trejdaļjums, kuru it kā satur kopā un savieno tā saucamais pasaules koks jeb kosmiskais koks. Šī koka attēlojumam seno cilvēku Visuma izpratnē un uztverē ir īpaša organizējoša loma, jo tas nosaka konkrēto mitoloģisko sistēmu iekšējo struktūru.³⁸ Šī kosmiskā koka trīs daļas – celestiālo jeb debesu telpu, zemi un htonisko jeb pazemes telpu – savieno

³⁶ Kokare E. Latviešu galvenie mitoloģiskie tēli folkloras atveidē. Rīga: Mācību apgāds NT, 1999. 167.lpp.

³⁷ Kursīte J. Latviešu folkloras mītu spoguļi. Rīga: Zinātne, 1996. 291.lpp.

³⁸ Drīzule R. Dieva un Velna mitoloģiskie personificējumi latviešu folklorā. // Pasaules skatījuma poētiskā atveide folklorā. Rīga: Zinātne 1988. 73.lpp.

mediatordzīvnieki. Visbiežāk tie ir dzīvnieki, kas saistīti ar pazemi, ūdeņiem vai kuriem piemīt spēja pārvietoties pa pasaules koku (piemēram, pelei, zīlei, bitei), taču mediators loma var tikt piedēvēta arī citiem dzīvniekiem.

Apskatītajā materiālā par zirgu saistībā ar dievībām jau iezīmējās zirga mediatorfunkcijas, taču visizteiktāk tas parādās folkloras tekstos, īpaši tautasdziesmās un ticējumos, kas atspoguļo nāvi, bēres. Piemēram, uzskatāmi tas redzams kara dziesmās, kas vēstī par zirga pārnākšanu mājās bez paša jātnieka.

*Brāļits jāja kariņā
Nepuškotu cepuriti.
Tec, māsiņa, dārziņā,
Puško brāļa cepuriti!
-Dziedadama appuškoju,
Raudadama izvadiju.
-Neraud' gauži, man' māsiņa,
Gaidi mani pārejam.
Ja tu mani nesagaidi,
Sagaid' manu kumeliņu.-
Kumeliņis pārteceja
Smilšainām kājiņām.
Pavaicaju kumeļam,
Kur palika jājejiņš.
Tur palika jājejiņis,
Kur asiņu upe tek;
Tur gul vīri kā ozoli,
Sašauditi, sakapati.
No kauliem tiltu taisa,
Cepurēm kaudzi meta,
No plintēm mietus dūra,
Zobeniemi žogu pina.
LD 31933-6*

Zirgs ir tik cieši vienots ar karavīru, ka tiek uztverts nevis tikai kā viņa sabiedrotais, bet, šķiet, vairāk kā karavīra personības paplašinājums. Līdz ar to zirgs ir arī tas, kas vēstī par karavīra bojāeju. Zirga raksturojumā bieži vien lietotie apzīmējumi – ‘smilšainām kājiņām’, ‘zvaigžņu deķi mugurā’ – norāda par viņa saistību ar veļu valsti.³⁹

Zirgs un jātnieks/arājs ir pavisam tuvi, viens vesels (plašāk 2.3.nodaļā), līdz ar to nomirstot arājiņam, arī apdziedātas zirga sēras.

*Nosazviedze kumeliņš,
Smilšu kalnu tecedams:*

³⁹ Stauga J. Dzīvnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem). Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai folkloristikas zinātnes nozarē latviešu folkloristikas apakšnozarē. Rīga: LU, 2011. 131.lpp.

Te guļ mans arajiņš,

Tīr' auziņu bērejiņš.

LD 27638-8

Zirga kā pasaules telpu starpnieka pozīcija iezīmējas arī bērēs, kur zirgs tiek uzlūkots par būtisku zīlēšanas un pareģošanas objektu. Piemēram, pie kapsētas piebraucot: ja liķa zirgs nozviedzas, tad drīzumā vēl kādu aizgājēju nāksies glabāt. Ja pie kapiem liķa zirgs sper vispirms labo kāju, tad mirs kāds vīrietis un pretēji.⁴⁰ Šis ticējums sasaucas ar indoeiropiešu tautām pazīstamo zirga liktens lemšanu pēc tā soļa speršanas. Tiek vērots, kā zirgs sper soli pāri nūjai/šķēpam/zobenam un pēc tā, kura kāju tas liek pāri, tiek izlemts kāda liktens vai nākotnes notikumi. Šāda paraša ir sastopama ne tikai latviešu vai baltu tradīcijās, tās saknes plešas līdzīgi arī citu indoeiropiešu tautu folklorā.⁴¹ *Kad zirgs, vedot no kūts, ceļ kreiso kāju pa priekšu, tad braucot notiks kāda nelaime.* LTT 34992. Plašāk par zirgu bērēs sk. 2.1. nodaļā Zirga loma cilvēka mūža gados.

Zirga mediatorfunkciju, šķiet, pastiprina daudzos folkloras tekstos ar zirgu saistītā baltā un sirmā krāsa.

Ja redz kādu ar baltu zirgu braucam, tad vajaga ko vēlēties, jo tad vēlēšanās piepildās. LTT 34963

Lai arī baltajai krāsai latviešu mītos ir divas dabas, tomēr šeit tā simbolizē gaismu un augšējo dievību pasaules labvēlību.

Bieži vien zirgs sastopams pārdabiskā palīga lomā. LTTP 7.sēj. 1. nodaļas 9.variantā trešajam tēva dēlam naktī jāsargā pļava, kur gana lopus. Muļķītis, mēģinot saķert naktī sanākušos pļavas noēdājus, saķer tikai baltu, vecu čapri⁴². Zirgs iegūst maģiskā palīga funkciju un sāk runāt, un palīdzēt muļķītim tikt pie ķēniņa meitas. Šādai vai līdzīgai pasakas uzbūvei ir krietni daudz variantu, kas liecina par tipisku un populāru tradīciju. Zirgs izpilda pamācošā palīga lomu, turklāt šajā pasakas variantā zirgs arī ir baltā krāsā, kas norāda par tā saistību ar dievību un veļu pasauli. Pasakās un teikās zirgi runā kā cilvēki, pat vairāk, parasti tie zina pat cilvēkam nezināmas gudrības.

Latviešu folklorā zirga tēlam piemīt arī maģisku spēju funkcija – kļūt neredzamam vai pacelties gaisā. Šo spēju pastiprina arī tā sirmā krāsa. Tautā par sirmo stundu saukts krēslas brīdis – pāreja no gaismas uz tumsu. Tādēļ arī sirmi zirgi bieži vien

⁴⁰ Šmits P. Miršana un Bēres // Latvju tautas daiņas. X sēj. Redīg. J.Endzelīns, sak. R.Klaustiņš. Rīga: Literātūra, 1932. 782.lpp.

⁴¹ Krūmiņš A. Mūsu tautas saknes. Rīga: [b.i.] 1998. 156.lpp.

⁴² LVV skaidrojums - Vecs, sliktis zirgs.

ir tie, kas pārceļ, pārved dievību no vienas pasaules uz citu, cilvēku no viena stāvokļa citā⁴³, kā tas ir šajā precību dziesmā.

Pirc man, tēvis, sirmu zirgu,

Pirc pelēku mētelīti,

Ka varēju neredzēts

Miglā tautas izjādīt.

LD 13487

Maģiska nozīme folklorā un plašāk – tradicionālajā kultūrā – tiek piešķirta arī zirga galvai. Kokā griezta zirga galva māju jumtu čukuros⁴⁴ ir pazīstama ne tikai latviešu tautas arhitektūrā, bet raksturīga indoeiropiešu tautām vispār, ticot, ka zirgs spēj aizsargāt cilvēkus un piešķirt brīnumainu spēku. Senāk zirga galvaskausu mēdza ierakt arī mājas pamatā. 1979.gadā arheoloģiskajos izrakumos Rīgā, Trokšņa ielā, atsedzot 13.gs. celto nocietinājumu pamatus, atrada zirgu galvaskausus, kas bija domāti ļauno garu atvairīšanai, jo iepriekš celtais mūris bija draudējies sagāzties. Gadu vēlāk atraka 12.-13.gs. Daugavas zvejnieka sētu, un zem klēts grīdas atrada zirga apakšžokli ar zobiem uz augšu.⁴⁵

Tāpat senāko māju jumtos vai kokgriezumos virs logiem vēl šur tur redzami dvīņveidīgi zirga galvu kokgriezumi, kas saistāmi ar auglības un ražības kultu un ir raksturīga tradīcija baltu tautām.

Šie un iepriekš minētie piemēri norāda par zirga saistību ar sakrālo pasauli un neviennozīmīgo un daudzslāņaino zirga simbolikas izpratni latviešu folklorā.

⁴³ Kursīte J. Latviešu folklorā mītu spogulī. Rīga: Zinātne, 1996. 88.lpp.

⁴⁴ LLVV skaidrojums - Jumta plakņu savienojuma līmeniskā šķautne; kore.

⁴⁵ Baltakmens. R. Zirgs mainīgajā pasaulē. Rīga: Zinātne, 1984. 27.lpp.

2. ZIRGA POLIFUNKCIONALITĀTE CILVĒKA LAIKTELPĀ

2.1. Zirga loma cilvēka mūža gados

Zirgs ir ne tikai būtisks dievību pavadonis un dievību zīme, bet vēl jo būtiskāks tas ir pašam cilvēkam. Zirgs latviešu mītiskajos priekšstatos līdz ar govi ir divi svētākie pieradinātie dzīvnieki.⁴⁶

Vēsturiski skatoties, zirgs ir cilvēka biedrs no šūpuļa līdz kapam. Pat pirms šūpuļa – jo ar zirgu jāts pēc šūpuļa liksts dažkārt pirms pašām dzemdībām. Tāpat arī, mūžu beidzot, bērtis aizved bāliņu kapu kalniņā.

Šajā apakšnodaļā atainots, kuros cilvēka mūža pārejas posmos tas piedalās ar savu esību, padomu vai zīmi.

2.1.1. Zirgs krustībās

Bez simboliskajām un netiešajām funkcijām zirgs kalpo kā transportlīdzeklis, tādēļ arī, kad kūmas taisījās braukt uz mežu pēc šūpuļa liksts, tad sajūgti trīs-četri zirgi. To brauc cirst birzī, zēnam cērt ozola vai oša liksti, lai tas izaugtu stalts kā ozols. Meitenei vajadzēja cirst liepas vai bērza liksti, kuru cirta visvairāk ceļa malā – tad lielāka iespēja apprecēties. Pastāv uzskats, ka ir labi, ja bērns dzimst vasarā.

*Laime, laime tam dēlam,
Kas piedzima saulītē,
Tam aug mieži, tam aug rudzi,
Tam aug bērī kumeliņi.
Ja piedzimst vasarā.*

LD1178

Zirga milzīgo nozīmību latviešu folklorā ataino arī mātes prieks par divām lietām – par zirgiem un dēliem.⁴⁷ Puiša un zirga saistība dainās ir īpaši uzsvērtā.

Zirgs – puisim, govs, kaza vai aita – meitai bieži minēta kā dāvana krustībās, kas tiks izmantota vēlāk, uzsākot patstāvīgu dzīvi:

⁴⁶ turpat 85.lpp.

⁴⁷ Zalts K. Kumeliņš latviešu tautas dainās // Latvju tautas dainas II sēj. Rīga: Literātūra, 1928.g. 537.lpp.

*Krusta tēvs, krusta māte,
Pērc man krusta kumeliņu:
Lai es aru, lai eceju
Ar to krusta kumeliņu.*

LD 1841

Krustībās tiek apdziedāti arī zirgi, ar ko pādi ved uz baznīcu:

*Kūmāmi iedami trīs zirgus jūdzu;
Dievs doda pādiņai sešami braukti,
Sešami braukti, trim ormaņiem!*

LD 1329-4

Skaitlis trīs ir latviešu folklorā visbiežāk lietotais sakrālais un mītiskais skaitlis. Īpašu nozīmi tas ietver, ja minēts iniciācijas rituālos. Bērna dzimšana ir sākotne, kurā iespējams tam novēlēt un piešķirt aizsardzību un raženumu nākotnei. Ar trim iejūgtiem zirgiem bērnam nodrošina aizsardzību no ļaunajiem un kaitnieciskajiem gariem. Bērnam tiek novēlēts braukt ar sešiem zirgiem, kas simbolizē radošās sākotnes skaitļu '3' summu, tas pastiprina un dubulto aizsargājošo funkciju.

2.1.2. Zirgs kāzās

Arī precībās un kāzās zirgam ir būtiska nozīme. Kāzu cikla dziesmās kumeļš mēdz sprauslot, kas nozīmē, ka pret bildināmo līgavu nav patīkamas jūtas (LD 15288, LD 19317). Līdzīga attieksme saskatāma pret vedamo bērnu ciklā (LD 27643).

Pūra vešanas dziesmās līgava aicina vest vairāk zirgus, jo pūrs esot brangs (LD 4872-1). Meitas pūra lielums bija atkarīgs no meitas tēva turības, gan arī no meitas rokdarbu prasmes un čakluma. Vidējā pūrā skaitījās: 3-4 govīs, 1-2 zirgi ar ratiem un aizjūgu, vairākas aitas un cūkas, viens skapis un 1-2 lādes, kur atradās drēbes, 24 villaines, 12 palagi, 12 izrakstīti linu krekli, ap 100 dvieļu, ap 100 pāru cimdu, 24 pāri zeķu un vairāki saišķi prievīšu, linu un pakulu audekli, vadmalu un pusvadmalu baķi⁴⁸.

Kā līgava, tā līgavainis uz baznīcu devās katrs no savas sētas. Abi jāja vai brauca. Brāļi māsiņu uzcēla seglotā zīrgā, kam iemaukti bija izpušķoti krāsainiem dzīpariem, bet vasarā – puķēm. Šis zirgs bija līgavaiņa sūtīts. Ceļā uz baznīcu to vadīja līgavas krusttēvs vai krustmātes vīrs – saimnieks, kas bija vedībās aicināts vakara brālis.⁴⁹

⁴⁸ Senkēviča B. Latviešu ģimenes godi. Illinois: Jāņa Šķirmanta apgāds, 1957. 218.lpp.

⁴⁹ turpat 224.lpp.

Tautietis līgavu sagaidīja pie zirga, to uzceldams sedlos; tad uzkāpis arī savā zirgā, viņš paņēma līgavas pavadu, kā agrāk vakara brālis un, abiem blakus jājot, tie devās uz tautieša mājām. Viņiem braukšus sekoja dižais vedējs un vakara brālis ar savām sievām. Vedēja braucamjūgam bija piesiets zvans, ko sauca par pulkstienu, tas tālu vēstīja kāziniekus.⁵⁰ Pie klēts durvīm līgavainis pirmais nolēca no zirga un steidzās nocelt līgavu, kas zirga nokopējam sedlos atstāja cimdu pāri. Bija arī paraša pirms nokopšanas trīs reizes apjāt ap pagalmu. Vēl līgava zirgam nomauca iemauktus par zīmi, ka tālāk vairs nav kur jāt un tepat mūžs jānodzīvo.⁵¹

Kāzu rituālos bieži tiek minētas mīklas, tas tiek darīts, lai vairotu auglību un seksuālo spēku. Auglības un ražības kults arhaiskajā apziņā ieņem ļoti nozīmīgu vietu, jo nodrošina dzimšanas – miršanas – atdzimšanas ķēdi, ārpus kuras cilvēka eksistence nebija iespējama. Dzīvības došana sev līdzīgiem bija apliecinājums par piederību profānajai dzīvei un reizē arī mūžībai. Cilvēks, kam šī spēja atņemta, savā būtībā netiek pielīdzināts dzīvajiem.⁵²

*Atminat, sveši ļaudis,
Kādi zirgi Vidzemē?
-Priede, egle kumeliņš,
Rubenits jājejiņš.
LD 26040*

2.1.3. Zirgs bērēs

Indoeiropiešu reliģiskajos priekšstatos esošā tradīcija – kopā ar vīrieti apglabāt zirgu – ir atrasta arheoloģiskajos izrakumos Baltijas reģionā.⁵³ Indoeiropiešu reliģiskajos priekšstatos zirgs ieņem īpašu vietu, kas izskaidrojams ar tā nozīmīgo lomu seno indoeiropiešu tautu saimniecībā un migrācijas procesos otrajā gadu tūkstoši pr. Kr.

Zirgs ir cilvēka pavadonis gan zemes gaitās, gan ceļā uz mirušo valstību, tāpēc skaidri iezīmēta ir zirga loma apbedīšanas rituālos gan kā rituāla dalībniekam, gan kā upurdzīvniekam.⁵⁴ Apbedīšanas paražu izpēte, kapu inventāra funkcionālā analīze, kā arī

⁵⁰ turpat 226.lpp.

⁵¹ turpat 230.lpp.

⁵² Erdmane S. Mīklas latviešu folkloras kontekstā. // sak. Kursīte J. Kultūras krustpunktu meklējumi. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 1998. 21.lpp.

⁵³ Werbart B. Myths Concerning Female and Male Objects in Graves // Theses and Papers in Archaeology. – Stockholm, 1995. 123.lpp.

⁵⁴ Latvijas PSR arheoloģija. Red. kol.: A. Bīrons. Rīga: Zinātne, 1974. 67. lpp.

antropoloģiskie dati liecina, ka zirgu kauli sastopami pārsvarā tikai vīriešu apbedījumos, turklāt neatkarīgi no indivīda vecuma.⁵⁵

Nereti, kā jau tika iezīmēts 1.2 nodaļā, zirgs arī pieminēts mājinieku nāves paredzēšanā.

Jauna gada vakarā jāiet ārā klausīties, kā zirgi runā. Ja zirgs saka: kas te aiz durvīm klausās, tam jāmirst, tad tas nomirst (3, 2403 Jg Garoza).

Visbiežāk nāves vēstneši ir tieši htoniskie vai ar nāvi saistītie dzīvnieki, taču arī zirgam var būt piešķirtas šādas funkcijas. Šeit atainojas ciešāk ar fizisko realitāti saistīts notikums – zirgs ved mirušo uz bērēm, ir ceļa rādītājs.

*Stundu mans kumeliņš
Aiz vārtiem zvažināja;
Vaj ta mana līgaviņa
Nāves miegu aizmigusi?
LD 26913*

Vienmēr tikusi novērtētas arī izcilās zirga orientēšanās spējas. Zirgs pratis naktī daudz labāk redzēt ceļu nekā cilvēks, zinājis gan ceļu uz mājām, gan citas iestaigātas takas, taču bez nonākšanas tāltālās zemēs ar zirga palīdzību, zirgs zinājis arī pareizo izvēli krustcelēs un arī ceļu uz Viņsauli. Redzēšana naktī tiek uztverta kā pārļaičīga un pārtelpiska sapratne par Aizsauli, kas dod zirgam zināšanu par notikumu attīstību arī šajā saulē, ko zirgs spēj darīt zināmu cilvēkiem. Tas, protams, attiecas arī uz šajā pasaulē piedzīvoto.⁵⁶

Mūža nogalē izsīkstot cilvēka dzīvei zirgs to pavada pēdējā gaitā. Savdabīgi, ka bēres nevar pavadīt bez asinīm, jo allaž jākauj kāds lops: govys, āzis vai aita, jo mirušajam vajagot jaunas asinis. Cūka neesot kauta, jo bērēm kautie lopu esot aizsaulē nelaiķa jājamie zirgi, un cūka, mironim jānot, kviecot jeb skrienot žogā. Esot bijis jākauj tas lops, ko mirējs pats bija novēlējis, jo citādi tas nobeigtos tā kā tā. Kāds lops uz bērēm ticis kauts, tas tad arī gluži viss bijis jāapēd, arī iekšas un asinis jāizlieto, turklāt, ar asinīm parasti aptriepuši bērnu plāceņu virsu.⁵⁷ Ar bērnu mielastu cienāti arī kūtī un stallī esošie zirgi un govys, kāds mājinieks iegājis, lopu silēs ielējis drusku alus un brandavīna un

⁵⁵ Вайткунскиене Л. К. К вопросу о роли коня в древнелитовском погребальном обряде (V – XIII вв.) // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. Москва: Наука, 1990. 205.lpp.

⁵⁶ Krūmiņš A. Mūsu tautas saknes. – Rīga: [b.i.], 1998. 193. lpp.

⁵⁷ Šmits P. Miršana un Bēres // Latvju tautas daiņas. X sēj. Rediģ. J.Endzelīns, sak. R.Klaustiņš. Rīga: Literātūra, 1932. 772.lpp.

iedrupinājis bērnu maizi.⁵⁸ Uz kapsētu nelaiķi parasti veda ar sirmiņiem, bērniem vai raudiem zirgiem, zārku pārsedza ar baltu palagu vai kādu segu.

Jūdziet sirmus, jūdziet bērus,

Vediet mani smilktienē.

Sirmi, bērni pārteceja,

Es mūžam nepārnākšu.

LD 27476-7

Aizgājēju izsargāja no satricinājumiem, tādēļ to veda ar ragavām vai neatkaltām sliecēm. Ja kapsēta bija sevišķi tālu, tad vasarā veda ar ratiem. Bērnu zirgus aizjūdza vienu aiz otra galā, pie kam uz priekšējā zirga uzsēdās kāds pusaudzis, kas zirgu vadīja. Zirgus apklāja ar baltiem palagiem un dažkārt vēl pārklāja ar izrakstītu segu. Iemauktos iesēja krāsainas prievītes, rakstītus cimodus. Ragavās krustus ielika divus cisu maisus, vīrs kuriem vilka zārku. Pagalms un ceļš, pa kuru iet bērnu gājieni, apkaisīts smalki sakapātām skujām. Ziemā ar līķi nebrauca pāri tīrumiem, lai nesamaitātu labību. Ja gadījās braukt caur kaimiņu sētu, tad sētas pagalmā nometa sudraba naudas gabaliņu vai arī pupas ar zirņiem, lai kaimiņš neturētu ļaunu prātu,⁵⁹ jo ierasts, ka zīmju lasīšana bērēs pārsvarā pareģo kāda cita nāvi.

Bērnu procesijai tuvojoties kapsētai, ļaudis ticēja, ka mironim pretim steidzās senču veļu, kas sametās uz zārka, ka zirgi tikko spēj ragavas pavilkt.

Nosvīduši, piekusuši

Līķa vesti kumeliņi:

Visi sīki eņģeliši

Kraujās līķa vezumā.

LD 27495

Jau pie kapa daži svieda tajā arī naudu, sacīdami: *pērc sev ratus un zirgus, lai varētu braukt aiz trejdeviņām jūdzēm!* Šāda tradīcija izskaidro cilvēka izpratni par aizkapa dzīvi – tur, tāpat kā uz zemes pie dzīvajiem, cilvēkam ir zirgs. Attāluma skaita simbolika – deviņi – liecina par došanos Visumā, jo tieši ar *trejdeviņi* apzīmē pasaules. Arhaiskajā apziņā tā ir laika un telpas atainošana kā vairāku pasaulu kopums.

Ievadot un izvadot cilvēku šajā saulē, to pavada dažādi mītiski maģiska rakstura rituāli, lai šī pāreja notiktu pēc iespējas veiksmīgāk. Tāpēc pastāvēja dažādi aizliegumi – tabu, ieteikumi un obligāti veicamas parašas, kuru sekmība ļauj cilvēkam pakāpties jaunā

⁵⁸ Turpat 777.lpp.

⁵⁹ Senkēviča B. Latviešu ģimenes godi. Illinois: Jāņa Šķirmanta apgāds, 1957. 297.lpp.

attīstības posmā. Šajā pārejas brīdī bieži vien uzmanība tika vērsta uz dzīvniekiem, jo pastāvēja uzskats, ka tie var ko vēstīt vai arī tiem piemītošās spējas var palīdzēt veiksmīgāk veikt šo pārejas rituālu, aizsargāt to no ļauna un dod padomu. Zirgs ir viens no šiem dzīvniekiem.

2.2. Zirga loma gadskārtu rituālos

Gadskārtas svinības, vadoties no notikumiem dabā, veido aktīvu norišu ciklu ļaužu dzīvē. Tās dod ļaudīm pelnītu atpūtu pēc pavadīta laika posma. Visas latviešu gadskārtas svinamās dienas ir bagātas dažādām izdarībām, kas domātas ļaužu prieka izpausmei. Bet tikpat bagātas tās ir ar analogiskām darbībām un rituāliem, kuru galvenais uzdevums ir veicināt labestību un atvairīt ļaunumu, paust pateicību par iegūto un sasniegto, kā arī nodrošināt auglību un labu ražu nākamajā laika posmā.⁶⁰

Kopumā gadskārtu rituālos par zirgu varētu runāt ikvienā atzīmējamā laikposmā, jo katrus svētkus savā veidā tiek veicināta auglība, izteikti, veikti rituāli lopu labklājībai. Tādēļ turpmāk minēti ar zirgu tiešāk saistītas rituālas darbības.

Pirmajā nodaļā – apakšnodaļā par Ūsiņu – jau tika iztirzāta Ūsiņa dienas nozīme un ar to saistītās simboliskās rituālās darbības, šajā nodaļā – par pārējām gadskārtām.

2.2.1 Zirgs Jānos

Pēc Ūsiņiem nākamie seko Jāņi, kur Jānis kā dieva dēls vai dievība arī jāņ ar augstiem, skaistiem zirgiem (LD 32906, LD 32905, LD 32904).

Svētku vakarā ļaudis saņem Jāni kā goda viesi. Jānis līdzīgi citiem gadskārtas teiksmu tēliem ierodas pie ļaudīm ar gadalaikiem piederīgām īpašībām. Jānos visa daba zaļo un zied, un Jānis ierodas sētā ziedu pārpilnībā. Tādēļ arī viņš dainās nes pavārdu „ziedainis”.⁶¹ Citreiz tdz. minētais Jānis ir appušķojis savu dārgāko atribūtu un pavadoni – kumeliņu.

Atjāj Jānis Jāņu nakti

Appuškotu kumeliņu,

Tec, māsiņa, atcel vārtus,

⁶⁰ Grīna M., Grīns M. Latviešu gads, gadskārta un godi. Rīga: Everest, 1992. 47.lpp.

⁶¹ Grīna M., Grīns M. Latviešu gads, gadskārta un godi. Rīga: Everests, 1992. 91.lpp.

Lai jāj Jānis sētiņā.

LD 32912

Vakara kulminācijā auglības rituāla ietvaros tiek lūgts apjāt laukus un tīrumus, labklājības veicināšanai. Pēc tā vēl tiek aplīgotas kūtis un lopi.

Labvakar, Jāņu tēvs,

Sedlo savu sirmu zirgu,

Apjāj rudzus, apjāj miežus,

Apjāj visus tīrumiņus,

Lai aug rudzi, lai aug mieži,

Lai aug visa labībiņa.

LD 32522

Saistībā ar mājlopiem, tostarp zirgiem, būtiski ir lopu auglības vairošanas rituāli, piemēram, dažāda maģiska rakstura darbību veikšana, lai stimulētu to ražību.

Trim kārtām jostu jožu,

Govju kūtī daiedama.

Audzē, Dievis, mīļa Māre,

Trim kārtām laidarā!

LD 32453

Es savam Jāņa tēvam

Likš' ozola vainadziņu,

Lai aug viņa kumeliņi

Zemi resni kā ozoli,

LD 32694

Pēc Jāņiem seko Pēteri, kuri simbolizē Saules gaitas lūzumu vasaras saulgriežos. Arī Pēteris reizumis tiek personificēts, un kā jau debesu dievībai, arī tam ir kumeliņi, kuri analogi ar Jāņa zirgiem (LD 33038).

2.2.2 Zirgs Miķeļos, Mārtiņos un citās rudens cikla svinamās dienās

Zirga simbolika spilgti atklājas Miķeļos. Ūsiņš kā pavasara vēstnesis nodod zirgu gādības stafeti Miķelim, jo Miķeļi ir pēdējā pieguļas diena. Attiecīgi Miķelis arī mitinās zirgu mājvietā – stallī (LD 51574).

Ai, Jurģiti, Miķeliti,

Baro labus kumeliņus!

Vaj es miju, vaj pārdevu,

Tevis saucu līkaupōs.

No Jurģiem līdz Miķeļiem

Puiši jāja pieguļā;

Pašā Jāņa vakarā

Sasagāze aizkrāsnē.

Auglības daudzinašanas svētkos – Jumjos, arī pavīd zirga klātbūtne. Personificētais Jumis ar līgavu mēdz rūpēties par labību (LD 28536, LD 28535). Pašam Jumim arī pieder zirgi un rati, kas vajadzīgi labības vešanai sētā (LD 26063).

Novembra sākumā Saule redzama arvien mazāk, zeme sasalst un Mārtiņš atrībina, ziemai vārdus vērdams, - tāpēc zeme rīb un rati klauz, Mārtiņam atbraucot (LD 30230). Ar Mārtiņa dienu saistās saimnieciskā gada, ganu un pieguļas laika beigas un visas dzīvās radības došanās ziemas miegā. Vietumis tautasdziesmās un ticējumos, parašās minēts, ka Mārtiņa diena ir pieguļas laika beigas, citur – Miķeļdiens. Tādējādi, līdzīgi kā Ūsiņam, tdz. variantos Mārtiņam lūgti zirgi un aizgādība par tiem (LD 30209, LD 30219). Zirgu labklājības veicināšanai tiek kauts gailis.

Mārtiņvakarā jāņem kukulis maizes un jāiet uz zirgu stalli. Tur jānokauj gailis, un ar viņa asinīm jāaptraipa katra zirga kreisā pakaļkāja. Pēc tam maizes kukulis ar gaili jāapnes zirgiem apkārt, tad zirgiem nesitīsies nekāds ļaunums un viņus neļās lietuvēns. (LTT 19480, LD 30211, LD 30217)

Pēc Mārtiņiem seko veļi. Klusajā veļu laikā iecienīta ir mīklu minēšana. Vienā no folkloras īsajiem žanriem – mīklās – zirgs atrodams galvenokārt objektu mīklās. Mīklām un mīklu minēšanai piemītis maģisks spēks, par to liecina arī ticējumi. Ticēja mīklu pārdabiskajām spējām iedarboties uz apkārtējo pasauli, ietekmēt darbu un dzīvi. Mīklas jāmin, lai iegūtu labumu praktiskajai darba dzīvei, lai veicinātu ražu, lai cilvēks iegūtu darba veiksmi.⁶² Mīkla, tāpat kā citas mazās folkloras formas, uzskatāma par vienu no visnenākajiem folkloras žanriem arī tādēļ, ka tai raksturīgs lakonisms un elementāra tekstu veidojošā konstrukcija, kas neprasa un pat nepieļauj papildinājumus un izpušķojumus.⁶³

Tiek apskatītas mīklas⁶⁴, kuru atminējums ir zirgs (26 vienības neieskaitot variantus), kas ļauj atšķetināt zirga simbolu izmantojot salīdzinājumus un līdzības. Tā kā objektu mīklās reālā īstenība atspoguļota tēlaini, tādēļ mīklu tematika pilnībā atklājas, pievēršoties arī tēliem, ar kuru palīdzību objekti mīklās ietverti⁶⁵.

⁶² Latviešu tautas mīklas. Izlase. Sast. Ancelāne A. Rīga: Zinātne, 1996. 24.lpp.

⁶³ Erdmane S. Mīklas latviešu folkloras kontekstā. // sast. Kursīte J. Kultūras krustpunktu meklējumi, Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 1998. 64.lpp.

⁶⁴ No A. Ancelānes latviešu tautas mīklu izlases krājuma.

⁶⁵ Latviešu tautas mīklas. Izlase. Sast. Ancelāne A. Rīga: Zinātne, 1996. 10.lpp.

Zirga attēlošanai visbiežāk izmantota plaši mīklās pielietotā zirga, zirga funkciju un tā ķermeņa daļu vizuālā līdzība ar dažādiem darba rīkiem, objektiem.

Četri brāļi ceļu tek

Dzelzoti, nagloti.

LTM 3661

Mīklu uzdevumos zirgs visbiežāk raksturots pēc tā kājām – četri stabi, brālīši, veči, vīri, karotes. Tas sasaistās ar jau pieminēto zirga un puīša tuvajām attiecībām un zirga kā vīrišķā tēlu, simbolu. Savukārt kāju analogi raksturoti kā no dzelzs, no raga, nagloti, kas norāda uz zirga pakaviem un to nozīmību, jo ne velti pakavu kalšanai ir gandrīz vai atsevišķa profesija. Zirga priekšējās ir uzbrukuma, bet pakalējās – aizsardzības ierocis.⁶⁶ No zirga kājām ir atkarīga tā vērtība, tādēļ tikai zīmīgi, ka tās izmantotas kā mīklas atminējums. Savukārt nagi ir zirga kāju svarīgākā daļa, kurai uzgulstas nevien paša zirga, bet arī jātnieka svars. Tāpēc jau senatnē zirgu nagiem pievērsa pastiprinātu uzmanību. Taču latvieši tautas dziesmās zirgu kalšanu neuztver kā vispārpieņemtu un ikdienišķu parašu, kalts zirgs pelna īpašu ievērību.

Apkārt kalnu, apkārt kalnu

Ar nekaltu kumeliņu!

Es tiešam pār kalniņu,

Man apkalts kumeliņš.

LD 13268-1

No zirga kājām atkarīga tā vērtība. Zirga nagi ir izturīgāki salīdzinot ar citu mājlopu nagiem, taču tos nepieciešams apkalt, lai tie kalpotu krietni ilgāk. Pēc pakava izgudrošanas, tas kļuva par laimes simbolu, talismanu. Pakavs jāpiesit pie mājas durvīm vai sienas ar galiem uz augšu, lai labie gari no debesīm nākdami, paliktu pakava lokā, bet sliktie izietu pa galiem ārā.

Zirga htoniskā daba atklājas jau veļu laikā, kad tie gana zirgus. Arī citas dainas apraksta veļu dzīvi analogi zemes dzīvei, tādēļ likumsakarīgi, ka latvieši nav baidījušies no nāves un miršanas. Turklāt, dzīvo saites ar mirušajiem nekad nepārtrūkst, jo reiz gadā šie sakari tiek atjaunoti, aicinot veļus uz mielastu ļaužu sētā⁶⁷.

Kas tik jauki gaviļēja

Kapu kalna galiņā?

Mūs tētiņš gaviļēja,

⁶⁶ Stukuls V. Ieskaties un ieklausies zirgā. Rīga: Zinātne, 1988, 111.lpp.

⁶⁷ Grīna M., Grīns M. Latviešu gads, gadskārta un godi. Rīga: Everests, 1992. 137.lpp.

Retāk sastopamajā Miklāva dienā galvenās tradīcijas saistās ar zirgu labklājību. Lai to panāktu, tika kauts gailis, tā asinis tecinātas auzās un auzas dotas zirgiem. Ar gaiļa kaušanu iespējams arī citiem zirgiem sliktu padarīt Miklāva dienā. Šajā dienā staigā arī ķekatnieki. Dienu pirms Miklāva dienas nedrīkst vērpt, tad zirgi klibos, adīt, tad zirgi acis izdurs.⁶⁸

Rudenī aktuālajai ķekātās iešanai ir maģisks, svētību nesošs spēks, tāpēc, tās sagaidot un uzņemot, mājā, stallī, laidarā valda viesmīlības likums. Ķekatu gājienos samanāmi arī tautas drāmas elementi, kuras senās saknes un galvenā ideja meklējama saules un auglības kultā. Ķekatnieku ierašanās, sagaidīšana un uzņemšana, viņu izdarības un visbeidzot pavadīšana notiek pēc tautā saglabāta tradicionāla un sena scenārija, kurš, protams, pieļauj diezgan lielu dažādību un variēšanas iespējas norišu ietvaros, lielos vilcienos tomēr saglabājot nemainīgu pašu pamatshēmas kodolu, būtību.⁶⁹ Īpaša loma ķekatu gājienos ir maskām. Tērpšanās maskās ziemas saulgriežos ir izplatīta visām Eiropas tautām, bet, šķiet, pie latviešiem tā labāk nekā citur ir saglabājusi savu arhaisko maģisko jēgu, nepāraugdama tīri karnevāliskās izdarībās. Pārgērbšanās, pārvēršanās prieks, vēlēšanās palikt nepazītam, lai neizjauktu eventuālā burvības spēka darbību, saistās ar senām maģiskām ceremonijām un kultiem un sakņojas atdarināšanas maģijā. Uzliek masku, it kā pārtop arī pats maskas nesējs, simbols kļūst par otru „es”, viņā iemājo jau šī cita, atveidojamā būtne.⁷⁰ Visbiežāk senie latvieši pārgērbās par lāci, kazu, dzērvi, čigāniem, mazo vīriņu, zirgu un jātnieku, dzīvo mironi, nāvi.

2.2.3 Zirgs Ziemassvētkos

Jaungada un Ziemassvētku vakarā bieži pieminēta dzīvnieku, it sevišķi zirgu runāšana. Zirgi parasti piemin tos, kas nākamajā gadā mirs, un daudzos nostāstos tie, kas klausoties, tiešām savu galu nesagaida. Straubergs atzīst, ka līdzīga parādība atrodama veļu laikā „*Varot dabūt dzirdēt, ko ilģi tais divi' rītos runā un pat viņus redzēt, ja istabas augšā griestos caurumu iztaisa, zirgu silksni augšpēdu uz caurumu uzliek un tad cauri skatās. Bet tādām tūliņ jāmirst*” (LP VII, 307, 1). Tādēļ var secināt, ka pirmatnēji šī paraža

⁶⁸ Līdeks O. Latviešu svētki. Rīga: Scientia, 1991. 241.lpp.

⁶⁹ Olupe E. Latviešu gadskārtu ieražas. Rīga: Avots, 1992. 21.lpp.

⁷⁰ Olupe E. Latviešu gadskārtu ieražas. Rīga: Avots, 1992. 23.lpp.

praktizēta veļu laikā un sinkrētisma rezultātā, nobīdījusies uz kristīgo Ziemassvētku laiku. Zirgs *runā* arī par vispārīgu nākamā gada gaitu.

Populāras ir teikas par zirgu sarunām Jaungada naktī, tās izveidojušās uz seno ticējumu pamata par nākotnes zīlēšanu. Ziemassvētkos ar zirgu saistīta vēl kāda zīlēšanas/novērošanas izpausme. Šajā laikā pavisam nelabi ir sastapt klibu (arī zaķi, budēli) vai uz trim kājām lecošu zirgu. Klibums attēlo aizejošo, ar nomirstošo sezonu saistīto. Bluķu vakara rituālā jaunajiem puisiem un meitām šo vecā simbolu – klibo zaķi – ir jānotiec zemē, tā palīdzot pārraidīt un atjaunot pasauli. Šāds rituāls sastopams arī citos svētkos, tajā skaitā otrajos saulgriežu svētkos. Klibums iezīmē to pārejas brīdi, kad uz laiku iestājas haoss un aktivizējas htoniskie spēki.⁷¹

*Nākat, ļaudis skatīties,
Kādi brauc budēļīši:
Vienu slieci kamaniņas,
Trim kājām kumeliņš.*
LD 33330

Noslēdzot šo nodaļu jāsaprot, senlatvieša dzīves ritumā ikviens gadskārtu svētki sevī ietver auglības veicināšanas rituālus, kuros ļoti bieži dalību ņem arī zirgs.

2.3 Zirga nozīme saimnieciskās dzīves kontekstā

Zirgs, tāpat kā govys, aitas un citi mājlopi, bija nozīmīgs ģimenes iztikas un labklājības avots. Par zirga nozīmi cilvēka dzīvē liecina arī daudzie zirgam un tā kopšanai veltītie latviešu ticējumi (LTT 34933 - 35186) un dziesmas, kurās atspoguļots, kādas, bieži vien maģiska rakstura darbības veicamas, lai ar zirgu audzēšanu veiktos. Piemēram, *Ja nozog zirgu, tad jāņem nozagtā zirga apauši, jāuzliek uz dzirnavām un tās jāgriež pretējā virzienā kā parasti griež, - zaglis atvedīs pats zirgu atpakaļ* LTT 35133; *Lai būtu brangi zirgi, tad jānoķer kurmis un jāpavalkā pa tām auzām, kuras dod zirgam; tad kurmis jāieliek izurbtā siles caurumā un jāaizsit ar dēlīti. Tad zirgi ir brangi kā kurmji* LTT 34988 utt.

Izvērstā ir arī zirgu ārstēšana, kas jādara, ja zirgu lietuvēns moka, vīveles piemetušās u.tml. Tāpat plaši aprakstīts, kā zirgs jātura, kā jābaro.

⁷¹ Kursīte J. Latviešu folklorā mītu spogulī. Rīga: Zinātne, 1996. 408.lpp

Zirgiem jātura galva stallī uz ziemeļa jeb austruma pusi, bet ne uz dienvidus jeb vakara pusi. Cūkkūti nevajaga zirgu stallim blakus taisīt, nedz arī kādu cūku stallī turēt. Stallī gan daži glabā āzi. Vistas jāšargā no zirgu staļļa, lai viņu mēsli netiktu pie zirgu barības. Tāpat nav labi, ka kaķi guļ zirgam dodamā sienā jeb salmos. Zirgiem var dot samaisītus rudzu un miežu salmu griezumus. Bet nevajaga dot zirgiem kviešu, zirņu un auzu salmus. Lai gan zirgi labprāt ēd auzu salmus, bet no tiem viņi dabū slimu vēderu.
LTT 34938.

Ārēji lepnuma izteicēji latviešiem ir staļļi ar bērniem kumeliņiem, tādēļ tikai likumsakarīgi, ka ceļot stalli, nekas netika žēlots.

*Es savam kumeļam
No ozola stalli taisu,
Dzelžu doris, vara grīdu,
Sudrabiņa redelites.*
LD 29735-4

Staļļi saplūda, kā patstāvīgas celtnes, kopā ar govju kūti, zem viena nosaukuma – kūts, turklāt tie bija jātaisa ciešus, lai ziemā nesaltu lopi. Lielākās saimniecības vēlākos laikos staļļus cēla atsevišķi.⁷²

Atrodamas arī daudzas pazīmes zirga vērtības noteikšanai.

Tas zirgs, kam mazas spicīgas ausiņas, ir ātrs. LTT 34947

Ja zirgs ausis tur stingri uz augšu, tad tas ir izturīgs, ja nolaidis - vājš. LTT 34948

Zirgs plaši apdziedāts darba dziesmās. Lielākā šo dziesmu grupa veltīta zemkopībai, kur centrālais tēls – arājs. Blakus arājam tiek apdziedāts arāja zirgs. Zirgs ir arī cilvēka labestīguma, cilvēka ētiskuma rādītājs. Attieksme pret kumeliņu rāda, kāda būs attieksme pret līgavu, pret sievu.

<i>Pašam dzelžu kalejami</i>	<i>Puško, māte, to dēliņu,</i>
<i>Bez pakavu kumeliņš;</i>	<i>Kas baro kumeliņu;</i>
<i>Pašam meitu brāķerami</i>	<i>Pats tas būs puškots vīrs,</i>
<i>Nedižena līgaviņa.</i>	<i>Barots viņa kumeliņš.</i>
LD 21318-2	LD 29903

Taču nereti puisi vērtē pēc viņa zirga izskata, un, ja zirgs tiek salīdzināts ar lāci, tas ir ar negatīvu nokrāsu – zirgs ir pinkains, nesukāts, vāji kopts.⁷³

⁷² Legzdiņš R. Senā latvju klēts, kūts, pirts un rija. // Latvju tautas daiņas. II sēj. Rediģ. Endzelīns J., sak. Klaustiņš R. Rīga: Literātūra, 1928. 89.-90.lpp.

⁷³ Reidzāne B. Latviešu tautasdziesmu semantika. Rīga: Zinātne, 2015. 215.lpp.

*Šķitu lāci gūrnājam
Viņā lauka galiņā:
Tas tautieša kumeliņš,
Pērnā spalva mugurā.
LD 14476*

Būtiski uzsvērt arī kumeļa un puīša attiecības. Biežāk jājēji, zirgu kopēji bijuši vīrieši, turklāt zirgs kā simbols pārsvarā saistīts ar vīrišķo. Dainās uzskatāmi atainojas zirga un puīša labās attiecības, satiecība un draudzība. Veikls jājējs vienmēr ticis augstu godāts.

*Es apgriezu kumeliņu
Uz apaļu dālderiti;
Citi puikas nevoreja
Auzu pūra sējumāi.
LD 29693*

Turklāt jāšana nav tikai ātrāks pārvietošanās veids. Jāt ar labu un prasmīgu zirgu ir ne tikai patīkami, bet arī relaksējoši, baudāmi un praktizējami hobija līmenī. Šī ir viena no retajām zirga funkcijām, kas, kaut transformējusies, aktīvi pastāv arī mūsdienās (jāšanas sports visās tā izpausmēs). Turpmāk sekojošajā tautasdziesmā atainojas arī zirga un jāšanas terapeitisko funkciju aizmetņi.

*Visu naudu i atdevu
Labajā kumeļā;
Kad uzkāpu kumeļā
Visas bēdas i aizmirsu.
LD 30037*

Kumeliņš ir puīša tuvais draugs un paklausīgais kalps. Tādēļ zirga kopšana un labsajūta liecina arī par paša jājēja būtību, kā tas ir šajā kāzu apdziedāšanas dziesmā.

*Nevienam tāda zirga,
Kā tam mūsu Jānišam:
Lāča spalva, vilka spalva,
Vanadziņa mudrumiņš.
LD 29868-1*

Cilvēkam viegli komunicēt ar zirgu, jo zirga saziņas spējas ir augstā līmenī. Nervozī cilājot kājas, ar tām šķietami skrāpējot zemi, zirgs izrāda nepacietību, vēlēšanos

ātrāk saņemt barību vai piepildīt kādu citu dziņu diktētu vajadzību. Lēna, mierīga priekškāju cilāšana, saimniekam tuvojoties, nozīmē, ka tiek gaidīts kas gards, patīkams.⁷⁴

Šajā dainā nosauktas un novēlētas zirgam labākās iezīmes, kādas tajā laikā uzskatītas par izcilām priekš zirga; tikko piedzimušam kumeļam analogi kā bērnam vēlti labus vārdus un ar vārdiem piešķir īpašības, tas saukts par lāča bērnu, lai plēsoņas kumeļu nenoēstu.

Es izdzēru simtu mārku,

Kumeļā sēdedams;

Vēl izdzertu otru simtu,

Kaut pastājis kumeliņš.

LD 19942

Reti tautu meita palīdzējusi barot kumeļu, jo sievietēm un vīriem iedalītas rūpju zonas, pirmajām kūts, otrajiem stallis. Tā arī otrādi, vīrieši nav palīdzējuši kūts apkopšanā. Taču sievietes pratušas jāt, bieži māsa jājusi brālim līdz pieguļā.

Aun, meitiņa, baltas kājas,

Jāj man līdz pieguļā;

Es tev došu dudu bērnu

Par pieguļas jājumiņu.

LD 30101

Ta māsiņa ganōs dzin

Ta aizgāja pieguļā,

Tai, brāliši, neliedzat

Ar iemauktis kumeliņu.

LD 16473

Tāpat arī kumeliņa pirkšana un pārdošana bijis svarīgs notikums. Taču zirgu mīšana nav cienīta, drīzāk nicināta. Tādējādi senais latvietis parāda svarīgo draudzības un uzticības saikni starp sevi un zirgu.

Mietnieciņa līgaviņa

Ik rītiņa gauži raud:

Ik vakaru noseļoja

Nosvīdušu kumeliņu;

Ik rītiņa apseļoja

Svešu ļaužu kumeliņu.

LD 30238

Mietnieks savu kumeliņu

Rokā veda lielidams;

Kad uzkāpa mugurā,

Ne iet šurpu, ne iet turpu.

LD 30237

Teikās par mājdzīvniekiem ietverti visi galvenie latviešu zemnieku sētas mājlopi. Dzīvniekiem teikās piešķirts cilvēka prāts, viņi darbojas, runā, domā līdzīgi cilvēkiem un

⁷⁴ Stukuls V. Ieskaties un ieklausies zirgā. Rīga: Zinātne, 1988. 111.lpp.

cilvēki saprot viņu valodu. Tāpat arī izcelšanās teikas vēstī, kā zirgs uz lauka pārņēmis vērša funkcijas. Zirgs agrāk dzīvojis, kā vērsis tagad dzīvo un reiz Dievs lūdzis to pārnest pār upi, ko zirgs atteicies darīt, bet vērsis gan izdarījis, tādēļ Dievs zirgam devis vērša smago lauku darbu nastu (LPT XIII, 51, 11).

Bieži zirga tēls pārklājās ar vērsi un briedi. Visi trīs ir Saules kulta simboli⁷⁵, bet bez tā cieši saistīti arī to funkcionalitātē. Kosmoloģiskajos priekšstatos divus galvenos ziemeļu debesu puslodes zvaigznājus – Lielos un Mazos Greizos Ratus – simbolizē divas aļņu vai briežu mātes vai arī lācis un alnis, kuru vietā zemkopju priekšstatos stājas zirgi vai vērši; šāda pārmaiņa notiek no savācējsabiedrības pārejas uz agrrikulturālo saimniekošanas veidu. „Eiropas ziemeļkultūrām un Altaja apgabala šamaņu tradīcijām saskata daudz līdzību, tajā skaitā arī cilvēka-zirga-brieža attiecības. Šamaņu tradīcijās ir kāds divējāds priekšstats, dubultradība: aļņa (brieža) un/vai zirga dvēsele. Jakutu šamaņi rituālos lieto arī kādu nūju ar attēlotu vai dabisku zirga galvu; uz šīs nūjas uzkāpjot, ar zirga vai brieža ādu apsedzies, var nokļūt Otrā pasaulē.”⁷⁶ Tas atgādina Eiropas raganu slotas un arī budēļu „zirus”, kā arī meitu „laimes zirus”, ar kuriem jāja Ziemassvētku vakarā uz stalli zirus klausīties. Vēstures avoti un tautasdziesmas (LD 6898, LD 29312) liecina, ka pirms zirga lauku darbiem tikts izmantots vērsis, citreiz, ka nabadzīgākajiem neesot bijis zirga un vērsis pildījis zemes apkopšanas darbus. Dažreiz kumeļš izmantots kā salīdzinājums lācim pozitīvā aspektā, ja zirgs ir labi kopts, barots.

Senā latvieša dzīve ir sakārtota un strukturēta. Lai pārceļtos jaunā attīstības posmā ir jāveic pārbaudījumi, lai uzturētu katrā laika posmā labu ražu un nepiemestos nekas ļauns, ir jānodrošinās pret nelabā satikšanu un jāveicina, jālolo esošais. Šajā nodaļā minētie un praktizētie rituāli un darbības nekad nav tikušas skatītas kā ārpus kārtas norises, tieši pretēji, tās ir iekļāvušās un dabīgi eksistē cilvēka apziņā un realitātē. Zirgs šajā vidē ir ieņēmis stingru pozīciju ar izteiktām raksturīgākajām funkcijām un simboliku: auglība, raža, darbs, tikums, spēks.

⁷⁵ Krūmiņš A. Mūsu tautas saknes. Rīga: [b.i.], 1998. 149.lpp.

⁷⁶ Boyer R. Les Religions de l'Europe du Nord. Paris, 1974.

SECINĀJUMI

1. Zirgs ir viens no būtiskākajiem un vienlaikus daudznozīmīgākajiem un arhaiskākajiem simboliem daudzu tautu, tostarp latviešu, folklorā un plašāk – tradicionālajā kultūrā.
2. Senais cilvēks izjuta dabu kā nedalāmu veselumu, tāpēc dzīvnieki bieži vien tika personificēti un uzlūkoti kā sev līdzīgi. Šis uzskats projicēts arī folklorā rodamajos priekšstatos par zirgu.
3. Analogi cilvēku pasaulei, arī dievību pasaulē zirgs ir neatņemama sastāvdaļa. Zirgs var būt debesu dievību zoomorfs veidols un pavadonis un parādīties saistībā ar Dieva dēliem, Pērkonu, un tikt uzlūkots kā iespējama debesu parādību personifikācija.
4. Agrikulturālai sabiedrībai vissvarīgākais ir laba raža un auglība. Tā kā viena no galvenajām zirga saimnieciskajām funkcijām ir tieši aršana, kas ir cieši saistīta ar zemkopību un auglību, arī zirgs pats ieņem šāda simbola attēlojuma statusu. Attiecīgi pašu zirgu saista ar auglību nesošām dievībām un otrādi – ražu veicinošas dievības un gari sevī iemieso zirga izskatu. Visbiežāk zirga zoomorfisko tēlu ieņem Ūsiņš, retāk – Māra, Māršava, Mārtiņš, Miķelis.
5. Pateicoties attīstītajām fiziskajām spējām, zirgam var tikt piedēvētas mediatorfunkcijas. Zirgs var tikt uzlūkots kā ziņnesis, vēstnesis. Tipiskākās situācijas, kur zirgs funkcionē kā mediatordzīvnieks, ir bēres, kāzas un krīzes situācijas, piemēram, dodoties karā.
6. Situācijās, kur zirgs attiecināts uz dievību pasauli, visbiežāk izmantots vārds „kumeliņš”, kas savā ziņā dievu pasauli padara cilvēkam tuvāku, saprotamāku. Savukārt saimnieciskās dzīves kontekstā zirgs ir vīrišķs tēls, saistīts ar spēku, darbu, vīrišķību.

7. Mūža pārejas posmos cilvēks saskaras ar svešo, nezināmo, htonisko pasauli un tam jāpārvar pārbaudījumi, lai paceltos jaunā statusā – izietu pārejas rituālu. Šajā pārejas brīdī bieži vien uzmanība tika vērsta uz dzīvniekiem, tostarp zirgu, jo pastāvēja uzskats, ka tie var ko vēstīt vai arī tiem piemītošās spējas var palīdzēt veiksmīgāk veikt šo pārejas rituālu, aizsargāt to no ļauna un dot padomu.
8. Gadskārtu kalendārajos svētkos zirgs galvenokārt parādās saistībā ar auglību un ražību. Rudenī aktuālajai ķekatās iešanai ir maģisks, svētību nesošs spēks. Tērpšanās maskās ziemas saulgriežos ir izplatīta visām Eiropas tautām, bet, latviešiem tā labāk nekā citur ir saglabājusi savu arhaisko maģisko jēgu. Zirgs ir viens no biežāk izmantotajiem tēliem, kuru attēlo budēļos.
9. Ikdienu saimnieciskajā dzīvē zirgs bija ļoti nozīmīgs, jo tas lielā mērā nodrošināja latviešu zemnieka iztiku un labklājību. Tāpēc blakus arājam tiek apdziedāts arāja zirgs. Zirgs ir arī cilvēka labestīguma, cilvēka ētiskuma rādītājs. Attieksme pret kumeliņu rāda, kāda būs attieksme pret līgavu, pret sievu.

LITERATŪRA

Avoti

1. Krišjāņa Barona Dainu skapis. <http://www.dainuskapis.lv>
2. Latviešu buramie vārdi. Sak. K. Straubergs. 1.-2.sēj. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939.-1941.
3. Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas. Sak. Straubergs K. Kopenhāgena: Imanta, 1956.
4. Latviešu tautas mīklas. Sast. Ancelāne A. Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954.
5. Latviešu tautas paražas. Straubergs K. Rīga: Latvju grāmata. 1944.
6. Latviešu tautas teikas. Izcelšanās teikas. Sast. Ancelāne A. Rīga: Zinātne, 1991.
7. Latviešu tautas ticējumi. Sakrājis un sakārtojis Šmits P. 4.sēj. Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1940.-1941.
8. Zalts K. Kumeļš tautas dziesmās // Latvju daiņu II sēj. Rīga: Zinātne, 1980.

Palīgliteratūra

1. A.Dundes. *Interpreting Folklore*. London: Indiana University Press. 1980.
2. A.Dundes. *Meaning of folklore*. Utah: Utah state university press. 2007.
3. Baltakmens R. *Latvietis un viņa zirgs*. Rīga: Valters un Rapa, 2000.
4. Baltakmens R. *Zirgs mainīgajā pasaulē*. Rīga: Zinātne, 1984.
5. Bauman, R. *The field study of Folklore in Context*. // Dorson, R. ed. *Handbook of American folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 1986.
6. Biezais H. *Dieva tēls latviešu tautas reliģijā*. Rīga: Zinātne, 2008.
7. Biezais H. *Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā*. Rīga: Minerva, 1994.
8. Biezais H. *Seno latviešu debesu dievu ģimene*. Rīga: Minerva, 1994.
9. Biezais H. *Seno latviešu debesu dievu ģimene*. Rīga: Minerva, 1998.
10. Boyer R. *Les Religions de l'Europe du Nord*. Paris, 1974.
11. Drīzule R. *Dieva un Velna mitoloģiskie personificējumi latviešu folklorā*. // *Pasaules skatījuma poētiskā atveide folklorā*. Rīga: Zinātne, 1988.
12. Eliade M. *Mīta aspekti*. Rīga: Minerva, 1999.
13. Eliade M. *Sakrālais un profānais*. Rīga: Minerva, 1996.
14. Erdmane S. *Mīklas latviešu folkloras kontekstā*. // sast. Kursīte J. *Kultūras krustpunktu meklējumi*, Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 1998.
15. Grīna M., Grīns M. *Latviešu gads, gadskārta un godi*. Rīga: Everest. 1992.
16. Grīse R. *Par zirgu no filologa viedokļa*. // *Latvijas zirgi* Nr. 4/5, 1995. 278.-282.lpp.
17. Jungs K.G. *Dvēseles pasaule*. Rīga: Spektrs, 1994.
18. Kokare E. *Mitoloģiskie tēli latviešu folkloras poētiskajā sistēmā*. // *Latviešu folklorā. Tradicionālais un mainīgais*. Rīga: Zinātne, 1992.
19. Krišjāņa Barona „Latvju dainu” substantīvu rādītājs. Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1994.
20. Krūmiņš A. *Mūsu tautas saknes*. Rīga: [b.i.], 1998.
21. Kursīte J. *Latviešu folkloras mītu spogulī*. Rīga: Zinātne, 1996.
22. Kursīte J. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*. Rīga: Zinātne, 1999.
23. *Latvijas PSR arheoloģija*. Red. kol.: Bīrons A.– Rīga: Zinātne, 1974.

24. Legzdīņš R. Senā latvju klēts, kūts, pirts un rija. // Latvju tautas daiņas. II sēj. Rediģ. Endzelīns J., sak. Klaustiņš R. Rīga: Literātūra, 1928.
25. Līdeks O. Latviešu svētki. Rīga: 1940.
26. Mūks R. Mīts un iztēle. Rīga: Karogs, 1991.
27. Olupe E. Latviešu gadskārtu ieražas. Rīga: Avots, 1992.
28. Reidzāne B. Latviešu tautasdziesmu semantika. Rīga: Zinātne, 2015.
29. Rūsiņš V. Dualitāte seno latviešu reliģiskajos priekšstatos. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai folkloristikas nozarē mitoloģijas apakšnozarē. – Rīga: LU, 2006.
30. Senkēviča B. Latviešu ģimenes godi. Illinois: Jāņa Šķirmanta apgāds, 1957.
31. Siliņš Fr. Dažas vēsturiskas ziņas par mūsu zirgu sakarā ar latviešu tautas dziesmām. // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts Nr.7, 1922.
32. Stauga J. Dzīvnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem). Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai folkloristikas zinātnes nozarē latviešu folkloristikas apakšnozarē. Rīga: LU, 2011.
33. Stukuls V. Ieskaties un ieklausies zirgā. Rīga: Zinātne, 1988.
34. Šmits P. Latviešu mitoloģija. Rīga: Valters un Rapa, 1926.
35. Transehe N. Dzīvnieki Latvju daiņās. // Latvju tautas daiņas. II. – Rīga: Literātūra, 1928.
36. V.Propp. Theory and History of Folklore. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.
37. Werbart B. Myths Concerning Female and Male Objects in Graves // Theses and Papers in Archaeology. – Stockholm, 1995.
38. Zalts K. Jāšana un jājamie piederumi. // Latvju tautas daiņas. V sēj., Rediģ. J.Endzelīns, sak. R.Klaustiņš. Rīga: Literātūra, 1932.
39. Вайткунскиене Л. К. К вопросу о роли коня в древнелитовском погребальном обряде (V – XIII вв.) // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. Москва: Наука, 1990.
40. Иванов В. В., Топоров В.Н. Исследования в области славянских древностей. Москва: Наука, 1974.

Interneta resursi

1. <http://www.equineheritageinstitute.org/shaping-civilizations-the-role-of-the-horse-in-human-societies/> (skatīts: 11.01.2016.)
2. Latviešu valodas vārdnīca – <http://www.tezaurs.lv/lvv> (skatīts: 11.01.2016.)

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Bakalaura darbs ZIRGA SIMBOLIKA LATVIEŠU FOLKLORĀ izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Diāna Kampara

/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai. Janīna Kursīte

Vadītājs:

/paraksts un datums/

Recenzents: Valdis Muktupāvels

/paraksts un datums/

Darbs iesniegts Humanitāro zinātņu fakultātē

Dekāna pilnvarota persona:

/paraksts/

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____

protokols nr. , vērtējums _____

Komisijas sekretārs: Sigita Kušnere

/paraksts/